

A black and white photograph showing the interior of a steam tram saloon wagon. The view is from the front of the wagon looking down a long, narrow aisle. The ceiling is high and features several ornate, multi-tiered chandeliers. The walls are lined with dark wood paneling and large windows with heavy, patterned curtains. The floor is covered with a patterned carpet. In the foreground, there are several ornate, light-colored chairs with curved backs and decorative carvings. The overall atmosphere is one of historical elegance and grandeur.

Zeeuws

blad voor erfgoedliefhebbers

Erfgoed

01 | jaargang 17, maart 2018

SALONWAGEN DER STOOMTRAMWEGMAATSCHAPPIJ
BRESKENS-MALDEGHEM.

Inhoud

- 2 SCEZpresse
- 3 De tramremise in Draaibrug
- 7 Europees Erfgoedjaar: Zeeland is Europeser dan je denkt
- 10 Zeeuwse pioniersgeest in Amerikaans Oostburg
- 14 Zeeuws Museum vernieuwt en groeit
- 16 Trots op mijn monument
- 19 Restauratie van het voormalig raadhuis in Biervliet
- 20 Frans-Vlaamse en Zeeuwse talige gelijkenissen
- 22 Archeologisch nieuws
- 23 Uit Zeeuwse bodem
- 26 Cultuurhistorisch waardevolle boerderijen in beeld
- 27 ERFGOEDallerlei
- 31 - Colofon
- MONUMENTaal

Bij de omslag

Salonwagen van de Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem, 1895-1905 (bron: Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel III, nr. 386-17).

Volg de SCEZ op Twitter

@erfgoedzeeland

In het #EuropeesErfgoedjaar aandacht voor Zeeuws #mobiel(er)goed. In het maartnummer #Zeeuws #Erfgoed de tramremise van Draaibrug

Zeeland is Europeser dan je denkt. Lees de verhalen in #Zeeuws #Erfgoed en op de website van @ZeeuwseAnkers in het #EuropeesErfgoedjaar

Zeeuwse pioniersgeest in Amerikaans Oostburg. Eerste immigranten uit #ZeeuwsVlaanderen 'nemen plaatsnaam mee'. Meer in #Zeeuws #Erfgoed

SCEZpresse

Het ministerie van OCW liet vorig jaar onderzoek verrichten naar de kennis en kunde van gemeenten op het terrein van erfgoed. Het onderzoek richtte zich enerzijds op de huidige bassistaken van de gemeenten en anderzijds op de toekomstige taken in het kader van de Omgevingswet en de nieuwe accenten die worden gelegd op onder meer religieus en agrarisch erfgoed, herbestemming en duurzaamheid.

Eind januari van dit jaar verscheen het rapport. Ik heb het met belangstelling gelezen. De conclusies liegen er niet om. De kennis en kunde op het vlak van monumenten bij de gemeenten is aan het afnemen. Er is een toenemende behoefte aan het organiseren van persoonlijk contact tussen vergunningaanvragers en beoordelende actoren om de monumentale waarde bij een bouwkundige ingreep te bespreken. Bouwhistorisch onderzoek krijgt onvoldoende aandacht en het gemeentelijk toezicht bij restauraties is een 'drama'. Het archeologisch belang is met de omgevingsvergunning amper geborgd. Het ontbreekt binnen de gemeenten nogal eens aan een gemeenschappelijke visie op wat er op het gebied van erfgoed passend is en er wordt soms voorbijgegaan aan bepaalde categorieën van monumenten. Zijn er ook wat positiever geformuleerde conclusies? Jawel, de rol van de provincies en de provinciale steunpunten monumentenzorg wordt alom gewaardeerd. Gewenst wordt dat hun rol groter zou zijn. Het is een landelijk onderzoek. Hoe zou de situatie in Zeeland zijn? Op basis van netwerkbijeenkomsten, beleidsoverleggen, inventarisaties en de regelmatige contacten met de gemeenten durf ik de stelling aan dat we bovengemiddeld scoren. In verhouding en gezien de schaal van de Zeeuwse gemeenten doen we het zeker niet slecht. De grootste zorg ligt bij de afnemende kennis en kunde, die voor een belangrijk deel wordt veroorzaakt door gebrek aan menskracht. Daar kunnen en mogen we niet aan voorbijgaan. De SCEZ - provinciaal steunpunt voor monumentenzorg en archeologie in Zeeland - en de gemeenten werken al enige tijd aan versterking van de netwerkstructuur en het praktisch delen van kennis en kunde. Daar moeten we nu versneld mee doorgaan.

Wie denkt dat het Zeeuwse erfgoed niet verder reikt dan Zeeland zelf heeft het mis. Veel van ons erfgoed krijgt betekenis in een internationale context. Dat geldt niet alleen voor veel van de monumenten die onze provincie rijk is, maar ook voor museumvoorwerpen, archiefstukken, gebruiken en de taal. Het Europees Erfgoedjaar is een mooie aanleiding om daar eens de aandacht op te vestigen. Over internationale context gesproken; wist u dat het Zeeuws-Vlaamse Oostburg een pendant heeft in Wisconsin, Amerika? Ik wens u veel leesplezier!

Wim Scholten, directeur

Vreemde, betonnen obstakels in het landschap. Je komt ze tegen in de duinen bij Groot Valkenisse. Het zijn Höckerhindernisse (drakentanden). Samen met een tankgracht, een tankmuur en verschillende soorten bunkers vormden zij het Landfront Vlissingen. De Duitsers bouwden deze verdedigingslinie vanaf 1942. Oorspronkelijk lagen er bij de Höckerhindernisse ook metalen Tschechenigels (Tsjechische egels), landmijnen en prikkeldraadversperringen. Wat is overgebleven van het Landfront Vlissingen is in 2013 aangewezen als rijksmonument.

Uitg. A. v. Overbeek, Terneuzen.

De eerste Tram Proefrit te Aardenburg

Locomotief nummer 4 'Aardenburg' met rijtuig AB2 van de Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem in Aardenburg met poserend personeel (bron: Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, Prentbriefkaarten, nr. 8095).

In het gehucht Draaibrug bij Aardenburg is aan de Draaibrugseweg 56 nog een voormalige tramremise van de Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem NV uit 1886 te bewonderen. Deze remise was onderdeel van een groter complex aan gebouwen dat Draaibrug tot het centrum van de activiteiten van een trammaatschappij maakte en waar veel mensen werk vonden. Naast de remise zijn ook nog dienstwoningen (Draaibrugseweg 57-65) en een kantoor annex wachtlokaal (Draaibrugseweg 66) aanwezig.

Wat eraan voorafging

De eerste berichten over een railverbinding in West-Zeeuws-Vlaanderen dateren van februari 1869, toen burgemeester en schepenen van Brugge en burgemeester en wethouders van Sluis aan de commissaris des Konings in Zeeland lieten weten, dat zij een spoorweg Brugge-Sluis-Breskens wensten. Deze zou aan moeten sluiten op de spoorweg Vlissingen-Roosendaal. Een jaar later, in februari 1870, lanceerde aannemer Julien uit Brugge plannen voor een buurtspoorweg van:

- Breskens-Schoondijke-Sluis-Sint Anna ter Muiden-Dudzele naar Brugge;
- Draaibrug-Aardenburg-Eede naar Maldegem;
- Schoondijke naar IJzendijke.

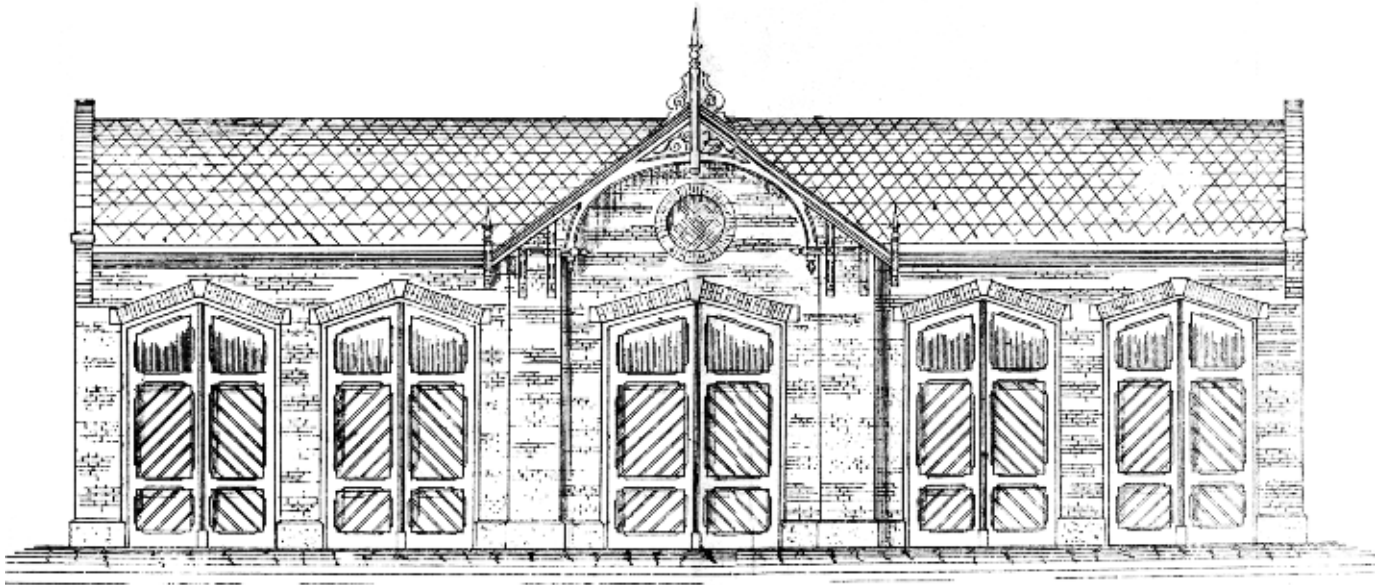
De door hem te gebruiken locomotieven zouden een maximumsnelheid hebben van 15 kilometer per uur. Deze mededeling was speciaal gericht op de landbouwers, die schrikreacties van paarden en vee vreesden. Van deze plannen voor een tramweg kwam echter niets terecht, maar in 1880 kwam de *Société des Chemins de Fer Économiques Néerlandais* uit Brussel al met plannen voor de aanleg van een net van tramwegen in het westen van Zeeuws-Vlaanderen, toen nog bekend als het 'vierde

district' van de provincie Zeeland. Al spoedig bleek echter dat deze plannen minder de belangen van de streek, dan wel andere belangen dienden.

Hierop vormde zich, onder leiding van J.G. Gerritsen, burgemeester van Breskens, een comité, bestaande uit inwoners van het betrokken gebied: mr. M.J.C. Snouck Hurgronje, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, H.G. Hammacher, notaris en lid van Provinciale Staten, J.H. Hennequin, burgemeester van Sluis, W.C. de Smidt, notaris, tevens lid van Provinciale Staten en A.M. Tak. Later sloten zich nog aan A.D. de Marez Oyens, lid van de firma Labouchère-Oyens en Co. te Amsterdam. Technisch adviseur voor de aanleg van de tramlijn was de heer J. Schotel.

Dit comité vroeg in oktober 1881 een concessie aan voor een tramlijn Breskens-Maldegem, met zijtak naar Sluis. De concessie voor het Nederlandse gedeelte werd op 11 december van hetzelfde jaar, voor de duur van 30 jaar verleend. Al in 1886 werd deze duur tot 50 jaar verlengd. Voor het Belgische gedeelte duurde het tot 19 februari 1886 voor ook hier de concessie verleend was. Pas dan kon men beginnen met het oprichten van de gebouwen en de aanleg van de tramlijn.

VOORGEVEL.

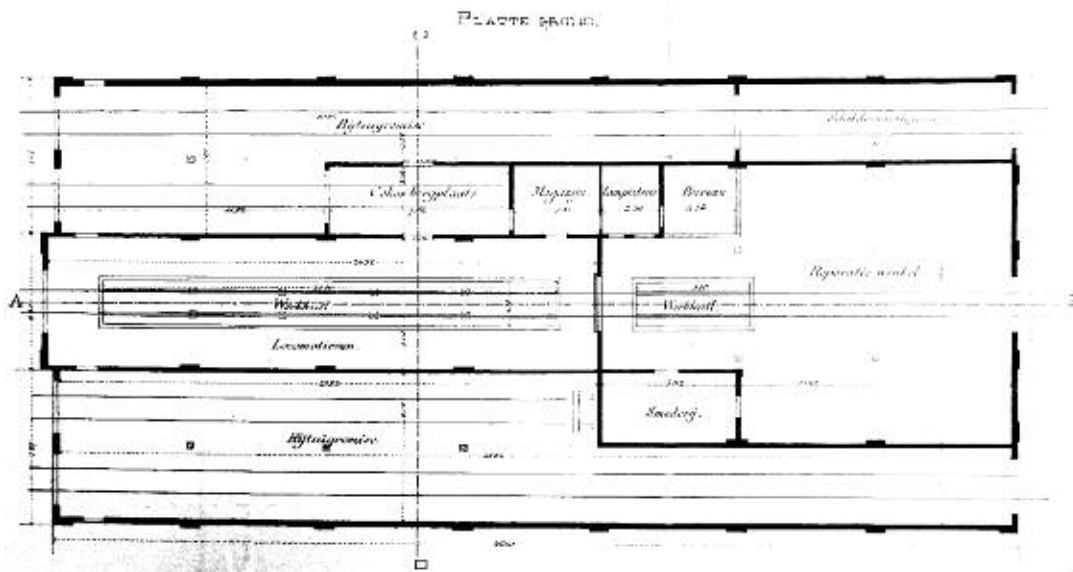
Voorgevel van de remise, 1886 (bron: Zeeuws Archief, Tramtekeningen Zeeland en Zuid-Hollandse eilanden, inv.nr. 776).

De voormalige tramremise op 15 juni 2007. Tussen 1951 en 2008 deed het gebouw dienst als opslagloods voor aardappelen en uien.

Voormalige dienstwoning en wachtlokaal van de Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem op 15 juni 2007 (foto's Toon Franken).

Plattegrond van de remise (bron: Zeeuws Archief, Tramtekeningen Zeeland en Zuid-Hollandse eilanden, inv.nr. 776).

Op het tramtraject Breskens-Maldegem gaf de halte Aardenburg aansluiting op de tram naar Brugge. Datering circa 1910 (bron: ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland / Beeldbank Zeeland).

Remise en dienstwoningen

Het bestek voor de bouw van een remise met werkplaats, kantoor, magazijn en 'lampisterie' (lampenloods) met een oppervlakte van 885 kubieke meter, en een blok van zeven woningen te Draaibrug, werd goedgekeurd op 2 september 1886. De bouw werd gegund aan H. Wienhoven in Schiedam en gebeurde onder toezicht van de al eerder genoemde ingenieur J. Schotel. De remise werd uitgevoerd in metselwerk met ijzeren overkappingen: de staande schilden werden met bruut glas gedekt, de liggende met pannen. Op de plattegrond van de remise vinden we twee rijtuigremises, een locomotievenstalling, twee werkkuilen, een 'reparatiewinkel', een schilderswerkplaats, een smederij en een bergplaats voor cokes. De machinefabriek 'Breda' uit Breda leverde de nodige werktuigen en gereedschappen en een stoommachine van 6 pk voor de werkplaats. Dit stelde de stoomtrammaatschappij in staat alle herstellingen aan locomotieven en verder rollend materieel in eigen beheer uit te voeren. Bovendien werd van de genoemde heer H. Wienhoven een stoomkraan gekocht.

Aanleg en opening van tramlijnen

Medio september 1886 werd de eerste spade in de grond gestoken en begon men met het leggen van de rails. Op 1 april 1887 - binnen 7,5 maand - waren rails en kunstwerken gereed, was het rollend materieel geleverd en konden de gebouwen betrokken worden. De plechtige opening van de lijnen Breskens-Schoondijke-Oostburg-Draaibrug-Aardenburg-Eede-(grens)-Maldegem en Draaibrug-Sluis(gracht) had plaats op 7 mei 1887.

De opening Sluis(gracht)-Sluis(haven) volgde op 5 oktober 1887. Op 1 mei 1890 trad een overeenkomst in werking met de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen in België over de exploitatie van de lijn Sluis-Belgische grens. De lijn Oostburg-Cadzand werd op 23 september 1912 in gebruik genomen en het baanvak Breskens-Cadzand op 22 april 1925. Daarna volgde Cadzand-Sluis op 2 april 1926 en Cadzand(dorp)-Cadzand(haven) in 1927.

Materieel

De in 1886 opgerichte Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem (SBM) startte met zeven locomotieven, vijf geleverd door de fabriek 'Breda' en twee aangekocht van de West Friesche Stoomtrammaatschappij in liquidatie in Hoorn. Daarnaast kocht ze bij J. Beijnes te Haarlem zes stuks rijtuigen eerste en tweede klasse, elk voor 52 personen en drie stuks tweede klasse, elk voor 32 personen, samen dus negen rijtuigen met 408 plaatsen. Voor het vervoer van goederen, vooral oesters, garnalen, granen, vlas, peulvruchten, suikerbieten en steenkool, werden vier gesloten goederenwagens met post-compartiment en tien open goederenwagens geleverd. Alle wagens hadden een draagvermogen van 6.000 kilogram, samen dus 84 ton.

De SBM was de enige Nederlandse tramwegmaatschappij die voor koninklijk bezoek een apart rijtuig bezat. Het is gebruikt door koningin Wilhelmina bij haar bezoek aan Zeeuws-Vlaanderen op 13 september 1907. Daarna deed het een enkele maal dienst bij andere gelegenheden, zoals de opening van de lijn Breskens-Cadzand op 22 april 1925.

Het reizigersvervoer per tram werd vanaf 1 augustus 1948 stopgezet en vond nog uitsluitend plaats per autobus. Datering circa 1960 (bron: ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland / Beeldbank Zeeland).

Na opheffing van de tramlijn is het rijtuig verbouwd tot noodwoning. Door de economische depressie van de jaren dertig kwam de SBM in financiële problemen en besloot ze in 1932 naast de trams ook autobussen en vrachtauto's aan te schaffen. De SBM ging nu ook verhuizingen verzorgen en zelfs taxi's exploiteren. Bovendien werden van J. Manneke uit Breskens de autobusconcessies Breskens-Knokke en Breskens-Brugge overgenomen. De exploitatie van de busdiensten begon in 1933. In de meidagen van 1940 werden echter alle bussen gevorderd. Deze gingen verloren in België en Frankrijk, evenals het merendeel van de vrachtauto's. De tramdienst bleef zoveel mogelijk intact, maar liep ernstige schade op door de oorlogshandelingen tijdens de bevrijding in 1944. Op 12 februari 1945 werd de tramdienst gedeeltelijk hervat, maar vanaf 1 augustus 1948 werd het personenvervoer per tram toch stopgezet. Het vervoer vond vanaf 1949 alleen nog maar plaats met autobussen, die veel efficiënter konden worden ingezet.

Gebruik van voormalige tramremise

Plaatselijk ondernemer Camiel Mabesoone in Draaibrug kocht de voormalige tramremise in 1950. Een jaar later maakte hij er een opslagloods voor aardappelen en uien van. Veel boeren uit de streek maakten gebruik van deze loods. Toen er geen behoefte meer bestond aan deze activiteit stopte zoon Herman Mabesoone in 2008 met het verhuren van deze loods. Hij zocht naar nieuwe functies voor het gebouw. Doordat de loods echter een rijksmonument was, mocht er niet veel veranderd worden. Hij besprak met toenmalig wethouder Frans van Dongen de mogelijkheid om appartementen te bouwen in de remise.

Dit plan ging echter niet door. Vervolgens probeerde Mabesoone de remise in te richten als expositieruimte, wat ook al niet lukte. Even was er ook het voornemen een discotheek te vestigen in deze tramloods, maar dat plan kon niet rekenen op de steun van de omwonenden. Nieuwe bestemmingen van de oude remise sneuvelden voortdurend op het achterstallig onderhoud van het complex. Momenteel wordt de remise nog gebruikt door aannemingsbedrijf Van den Kerkhove, maar anno 2018 is de toekomst van het gebouw zeer onzeker.

Toon Franken

Toon Franken startte op 1 augustus 1980 als archivaris bij het Rijksarchief in Zeeland, vanaf 2000 het Zeeuws Archief. Een van zijn eerste taken was het inventariseren van het archief van de tramwegmaatschappij Vliissingen-Middelburg. Hier begon de interesse in bedrijfsarchieven en industrieel erfgoed. Als medewerker van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Zeeland (www.industrieelerfgoedzeeland.nl) schreef hij in 2004 de publicatie *Op stoom! Industrieel erfgoed in Zeeland (1850-1970)*. In dit boek komen alle nog bestaande gebouwen van voormalige stoomtrammaatschappijen aan bod, waaronder die van de Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem.

Bronnen

- A. Dijkers en H.G. Hesselink, *Trams en tramlijnen. De stoomtrams op de Zuid-Hollandse eilanden en in Zeeland* (Rotterdam, 1977, 1e bijdruk), 62-71.
- H.G. Hesselink, *Geschiedenis der tramwegen in Zeeuwsch-Vlaanderen* (1984).
- J.W. Sluiter, *Overzicht van de Nederlandse spoor- en tramwegbedrijven* (Utrecht 2002).
- www.industrieelerfgoedzeeland.nl/toekomst-tramremise-draaibrug.
- 'Toekomst tramremise in Draaibrug' in: *BN/De Stem* 10 januari 2008.
- Zeeuws Archief, Archief Stoomtrammaatschappij Breskens-Maldegem NV, inv.nr. 13 (jaarverslagen 1887-1907).
- Zeeuws Archief, Tramtekeningen Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden, inv.nr. 776, Tekening remise Draaibrug, 1886.

In het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed staat de maand maart in het teken van 'water' (foto Marinus van Dintel).

Europees Erfgoedjaar: Zeeland is Europeeser dan je denkt

Hoe Europees is het Zeeuwse erfgoed? Nu het jaar 2018 is uitgeroepen tot Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed kan iedereen dat een jaar lang ontdekken. En het is misschien wel meer dan je zou verwachten. Of het nu om pelgrimsroutes gaat, de opkomst van het badtoerisme, de Atlantikwall of de handelsroutes waar Zeeland - al in de Romeinse tijd - onderdeel van was, ze maken niet alleen deel uit van de Zeeuwse geschiedenis en cultuur maar zijn ook ingebed in die van Europa.

Een heel jaar lang staat deze Europese connectie in erfgoed centraal. Onder het motto 'Erfgoed verbindt, Europa inspireert' wordt het publiek op allerlei manieren in contact gebracht met cultureel erfgoed, om te ervaren hoe internationaal en veelzijdig onze geschiedenis eigenlijk is.

Water als bron van welvaart

Elke maand van het Europese erfgoedjaar staat in het teken van een ander thema. Maart staat in het teken van water, in het bijzonder van de welvaart die Nederland aan de handel overzee, de visserij en de scheepsbouw ontleende.

Daarbij denken we al snel aan de grote handelscompagnieën van de Gouden Eeuw: de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie, die de wereldzeeën bevoeren, op andere continenten handelsnederzettingen stichtten en nieuwe producten meebrachten naar het vaderland. Sitsen stoffen, porseleinen serviezen en een keur aan specerijen deden uit de Oost hun intrede, terwijl uit de West onder meer tabak, suiker en koffie naar Europa kwamen. Ook de beruchte slavenhandel, als onderdeel van de driehoekshandel tussen Europa, Afrika en Amerika, is daarmee verbonden.

Maar vanuit Zeeland liepen ook handelsstromen naar landen binnen Europa. Er waren handelsrelaties met het nabijgelegen Vlaanderen en Brabant, en met verder weg gelegen delen van Europa. Er was een - bescheiden - vaart op het Middellandse Zeegebied. En al in de late middeleeuwen werden in Zeeland wijn uit Frankrijk, wol uit Engeland en hout, graan en huiden uit het Oostzeegebied aangevoerd. Ook op het Iberisch schiereiland werd gevaren; daarvandaan kwamen zout, citrusvruchten, vijgen en noten. Omgekeerd waren de belangrijkste Zeeuwse exportproducten graan, met name Zeeuwse tarwe, meekrap en andere landbouwproducten. Ook specerijen en cacao vonden vanuit de Zeeuwse havens hun weg naar de Europese handelssteden.

Rond het midden van de zestiende eeuw waren Middelburg, Zierikzee, Vlissingen, Veere en Arnemuiden belangrijke handelshavens. Veere had het alleenrecht verworven op de verhandeling van producten uit Schotland, zoals wol, linnen, zalm en leer. De sterke handelspositie van Zierikzee, die vooral was gebaseerd op handelsrelaties binnen Europa, ging midden achttiende eeuw verloren. Eerder al waren in dat opzicht Arnemuiden en Veere gesneuveld. Aan het begin van de negentiende eeuw zakten ook de handel en

Twee doeken met afbeeldingen van werkzaamheden in de scheepsbouw en de namen van de deken en hoofdman van het scheepstimmerliedengilde in Zierikzee, 1595 (collectie Stadhuismuseum Zierikzee).

welvaart in Middelburg en Vlissingen ineen. De gloriejaren van weleer zouden niet meer terugkeren. Overigens dankte Zeeland zijn Gouden Eeuw niet alléén aan de handel. Ook inkomsten uit de landbouw en beleggingen in grond droegen aan de welvaart bij.

Zout en vis

Water was voor Zeeland al veel vroeger een bron van welvaart gebleken. Er kon namelijk zout uit worden gewonnen. Zoutwinning vond al plaats in de ijzertijd, toen men zout gebruikte om voedingsmiddelen langer te bewaren. De zoutproductie kreeg grootschaliger vormen in de Romeinse tijd en in de middeleeuwen. Toen werd zout ook gebruikt voor het maken van vissaus en het conserveren van vis.

De visserij zelf was een volgende bron van welvaart die Zeeland aan het water ontleende. Vis werd al duizenden jaren geleden gevangen, een bedrijfstak werd het pas in de vijftiende eeuw. Zo zorgde de haringvisserij in de late middeleeuwen voor gouden tijden. Haring kwam in groten getale voor in de Noordzee. Toen het mogelijk werd om de haring aan boord te kaken – een uitvinding die op naam staat van Willem Beukelszoon uit Biervliet -, konden de schepen verder weg en voeren ze tot bij de eilanden ten noorden van Schotland en tot voor de kust van Noorwegen. De vissersschepen bleven weken van huis. Door het uitbreken van de oorlog met Spanje in de tweede helft van de zestiende eeuw was het snel gedaan met de lucratieve haringvangst. De visserij werd kleinschaliger, alleen vanuit Zierikzee voeren vissers nog uit naar open zee. Met de meer georganiseerde visserij en de teelt van schaal- en schelpdieren vanaf het midden van de negentiende eeuw werden nieuwe markten aanbeoord.

Erfgoed

Wat herinnert nu nog aan die eeuwenoude handel over water? In monumenten, in collecties van musea en andere erfgoedinstellingen en in het dagelijks leven is veel erfgoed bewaard gebleven dat daarmee is verbonden. De komst van

kooplieden uit andere windstreken leidde in sommige plaatsen tot de stichting van nieuwe kerken. In Zierikzee en Veere kwam er een Schotse kerk. De kerk in Veere, die werd gehuisvest in een deel van de huidige Grote Kerk, was de eerste Schotse protestantse kerk op het Europese vasteland. Het kerkgebouw van de Schotten in Zierikzee werd later door de lutheranen betrokken. Hun gemeente bestond voornamelijk uit Noorse zeelieden. Langs de handelslijnen over zee verspreidden zich ook volksverhalen, liedjes en spelletjes. Mogelijk is zo het Walcherse gezelschapsspel Slabberjan, dat grote gelijkenis vertoont met het Noorse Gnav en het Deense Slebber Jen, in onze contreien terechtgekomen.

Ook de wetenschapsbeoefening werd door de contacten in den vreemde gestimuleerd. Particulieren en later het Zeeuwisch Genootschap der Wetenschappen verzamelden 'exotische' voorwerpen van over de hele wereld. De objecten, die de beschouwer een ruimere blik op de wereld boden, werden ook gewaardeerd omdat ze de grootsheid van Gods schepping lieten zien. Ze zijn nu te bewonderen in Zeeuwse musea. Handschriften en boeken werden opgenomen in de collecties van archieven en bibliotheken. Brieven van zeevaarders vertellen over het dagelijks leven in de zeventiende en achttiende eeuw (zie www.zeeuwpost.nl).

Creativiteit vanuit traditie

Het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed belooft een aantrekkelijk jaar te worden, met zeer gevarieerde thema's. Erfgoed als inspiratiebron voor creativiteit was het eerste maandthema. In januari lieten we ons door erfgoed inspireren om tot moderne vertalingen te komen van traditionele vormen en technieken. Of het nu gaat om mode, culinaire geneugten of muziek: oude gewoonten en praktijken brengen inspiratie en nieuwe ideeën voort. Oorijzers uit de Zeeuwse streekdrachten verschenen al op de catwalk in Parijs. In de internationale modewereld bestaat grote interesse voor maak-, versier- en andere technieken uit de Nederlandse streekdrachten en ook op

Zeeuwse streekdrachten vormen een inspiratiebron voor hedendaagse modeontwerpers (foto Anda van Riet, Zeeuws Museum).

andere wijze laten modeontwerpers zich door traditionele kledestijlen inspireren.

Ook onze eetcultuur wordt gevoed vanuit traditie (denk aan vergeten groenten, zoals schorseneren en pastinaak, die weer opgeld doen) en op zijn beurt is de traditionele eetcultuur met zijn producten van het land en uit de zee een bron van inspiratie voor nieuwe bewegingen in de food-cultuur. Koken met streek-eigen producten van het land of uit het water, zoals Oosterschelde kreeft, mosselen en oesters maar ook krukels (aliekruiken), mesheften (schelpdieren) en zilte groenten als lamsoor en zee kraal, daarmee heeft Zeeland internationaal naam gemaakt. Gebruiken van vroeger zijn vaak veel Europees dan je op het eerste gezicht zou denken. Eens was de Zeeuwse bolus een culinair nieuwtje, dat vanuit Zuid-Europa in Zeeland terechtkwam. Portugese joden introduceerden het gebak hier aan het eind van de zestiende eeuw. De Sefardische joden werden in Portugal en Spanje om hun geloof vervolgd en vluchtten naar steden in het noordwesten van Europa. Daaronder Middelburg. Zij namen hun eetcultuur mee. Ook lekkerbekjes en kibbeling danken we mogelijk aan de komst van joodse vluchtelingen. De joden namen de bolus over de hele wereld mee. Behalve in Zeeland worden bolussen ook gemaakt en gegeten in onder meer Amsterdam, Parijs, Zuid-Frankrijk, Moskou, New York en Jeruzalem.

Duurzaam vakmanschap

Om erfgoed in stand te houden is ambachtelijk vakmanschap noodzakelijk. Duurzaam vakmanschap was daarom het thema van de maand februari. Het is belangrijk dat kennis over oude technieken en historische materialen behouden blijft. Daarvoor moeten voldoende

gekwalficeerde vakmensen worden opgeleid. Daarnaast zouden technologische innovaties kunnen helpen om eeuwenoude ambachten in stand te houden.

Neem het ambacht van molenaar. Omdat vanaf de negentiende eeuw steeds meer molens zijn stilgezet, dreigde veel kennis over het molenaarsambacht en het werk op een molen verloren te gaan. Zeeland telt nu nog zo'n 75 draaiende molens. Het Gilde van Vrijwillige Molenaars stelt zich ten doel het ambacht levend te houden. Het Nederlandse molenaarsambacht is - als eerste immaterieel erfgoed van Nederland - eind vorig jaar ingeschreven op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.

Overzicht maandthema's

De maandthema's voor de nog komende maanden zijn: Gemaakt landschap (april), Europese routes (mei), Verdedigingslinies (juni), Erfgoed is van ons allemaal (juli), Landgoederen en buitenplaatsen (augustus), Beladen erfgoed (september), Opgegraven geschiedenis (oktober), Religieus verleden (november) en Grenzeloos erfgoed (december).

Kijk op www.zeeuwseankers.nl voor verhalen en activiteiten in het kader van het Europese Erfgoedjaar. Volg ook @zeeuwseankers.nl op Twitter en Facebook.

Jeanine Dekker

Zeeuwse pioniersgeest in Amerikaans Oostburg

Ligging van de staat Wisconsin (in rood) binnen de Verenigde Staten (bron: Wikipedia).

Het is 1847 en grote delen van Europa ondervinden de catastrofale gevolgen van twee opeenvolgende mislukte aardappeloogsten (1845-1846). Ook in Zeeland neemt de armoede steeds grotere vormen aan: duizenden Zeeuwen wagen de overtocht naar de Verenigde Staten van Amerika, in deze jaren het beloofde land. In het grotendeels nog onontgonnen Wisconsin stichten Zeeuwse landverhuizers Oostburg, gelegen op de westoever van Lake Michigan.

Risseeuw, Van der Jagt, De Pagter, Brassier en De Braal, zomaar enkele Zeeuwse familienamen die we terugvinden op grafstenen en -zuilen van de begraafplaats in het Amerikaanse Oostburg, een nabij Lake Michigan gelegen dorpje van nog geen 3.000 inwoners. In 1847 gesticht door Zeeuwse immigranten, trok het vervolgens gedurende ruim een halve eeuw vooral gelukzoekers uit Zeeland, maar ook uit Gelderland en Overijssel aan. Opvallend genoeg bevonden zich onder de Zeeuwen vooral landverhuizers van het eiland Walcheren en dan met name uit Westkapelle. Opvallend, omdat het aantal Walchenaren dat in de negentiende eeuw naar de Verenigde Staten emigreerde nagenoeg verwaarloosbaar was, vergeleken met de overige Zeeuwse regio's. Daarbij kwam dat deze immigranten niet in het kielzog van een van de vele afgescheiden predikanten afreisden, maar juist zonder vooropgezet plan en uit eigen beweging de Nieuwe Wereld introkken.

West-Zeeuws-Vlaamse immigranten

Oostburg is genoemd naar de West-Zeeuws-Vlaamse stad waar de eerste immigranten vandaan kwamen. Om aan armoede te ontkomen trokken zij en met hen vele andere West-Zeeuws-Vlamingen naar het Amerikaanse Oostburg of een van omliggende plaatsen, zoals Cedar Grove en Sheboygan, tevens de naam van de gelijknamige County waarin Oostburg is gelegen. Sommige Zeeuwse landverhuizers reisden na aankomst in New York direct verder naar Wisconsin, of een van de andere nog grotendeels onontgonnen staten in het Middenwesten, zoals Michigan en Iowa. Anderen vestigden zich tijdelijk aan de Amerikaanse oostkust, om vervolgens alsnog westwaarts te trekken. De eerste Zeeuwse kolonisten troffen bij aankomst in Wisconsin overigens geen onbewoond en onontgonnen gebied aan: de westoever van Lake Michigan was het leefgebied van diverse indianenstammen, die met name in de zomer hun kampementen opsloegen achter de zandduinen van Lake Michigan.

Welvarende nederzetting

Na de stichting in 1847 groeide Oostburg spoedig uit tot een levendige en welvarende plaats van betekenis. Aan het eind van de jaren zestig van de negentiende eeuw telde het dorp twee kerken, een school, een kaasfabriek, een barbier, een kuiper, een postkantoor en diverse winkels. Veel inwoners leefden van de handel, de visindustrie, de melk- en kaasfabrieken, de houtverwerking en de agrarische industrie. De boeren woonden vooral op de

hogere gelegen vruchtbare gronden, achter de zandduinen van Lake Michigan. De eerste inwoners van Oostburg leefden in harmonie samen met de indianen, die in een van de vele indianendorpjes woonden die zich als een slinger over de zandduinen langs Lake Michigan uitstrekten. De indianen leefden van de jacht en de visvangst in Lake Michigan en de vele rivieren. Hun aantal liep gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw ter plekke sterk terug, nadat de meeste stammen besloten hadden westwaarts te trekken.

Westkappels stempel

Maar ook in de nieuw gestichte nederzetting Oostburg deden zich aanzienlijke veranderingen voor: al snel na de stichting drukte een groep Westkappelaars een stempel op het dagelijkse leven. Zij maakten deel uit van de enkele honderden inwoners van Westkapelle die in de negentiende eeuw de schrijnende armoede in hun woonplaats op Walcheren ontvluchtten. Westkapelle had zelfs een eigen reisagentschap, dat een volledig verzorgd 'enkeltje' van Westkapelle naar de regio Sheboygan aanbood. Het was ook een van de Westkappelaars, Pieter Daane genaamd, die ervoor zorgde dat begin jaren zeventig van de negentiende eeuw de inwoners van Oostburg de vruchten konden plukken van de recent aangelegde spoorlijn, de Milwaukee Lake Shore and Western Railroad. Hiertoe doneerde hij eigen grond aan de Lake Shore Line, op voorwaarde dat de spoorlijn er een station zou vestigen. In korte tijd werden een station en door Daane een groot depot en een pakhuis opgetrokken. Vervolgens ging Oostburg 'aan de wandel' en verplaatste het oude dorp zich grotendeels naar de nieuwe (stations)locatie.

Opdrogende immigrantenstroom

Ondanks de actieve wervingscampagnes, bleef het inwonertal van Oostburg en de omliggende nederzettingen zoals Sheboygan en Cedar Grove in de negentiende eeuw beperkt tot enkele duizenden. Dit lijkt enigszins opvallend, te meer daar de relatieve welvaart er hoog was. Dankzij kerken en scholen hadden de lokale gemeenschappen ook een hechte sociale structuur, maar het gemis van een bovenregionale functie van een sterke stadsgemeenschap zoals Grand Rapids in Michigan leek debet te zijn aan de opdrogende immigrantenstroom uit Nederland. De Nederlandse immigranten die naar Wisconsin kwamen, deden dit meestal niet uit religieuze overwegingen. Daarom was er voor hen minder reden om zich te profileren of te isoleren.

Ansichtkaart van rond 1900 met uitwivende Noord-Bevelanders, uit: *Nederlandsche Kleederdragten, naar de natuur geteekend door Valentijn Bing en Jan Braet von Ueberfeldt* (1857) (bron: Zuiderzeemuseum Enkhuizen).

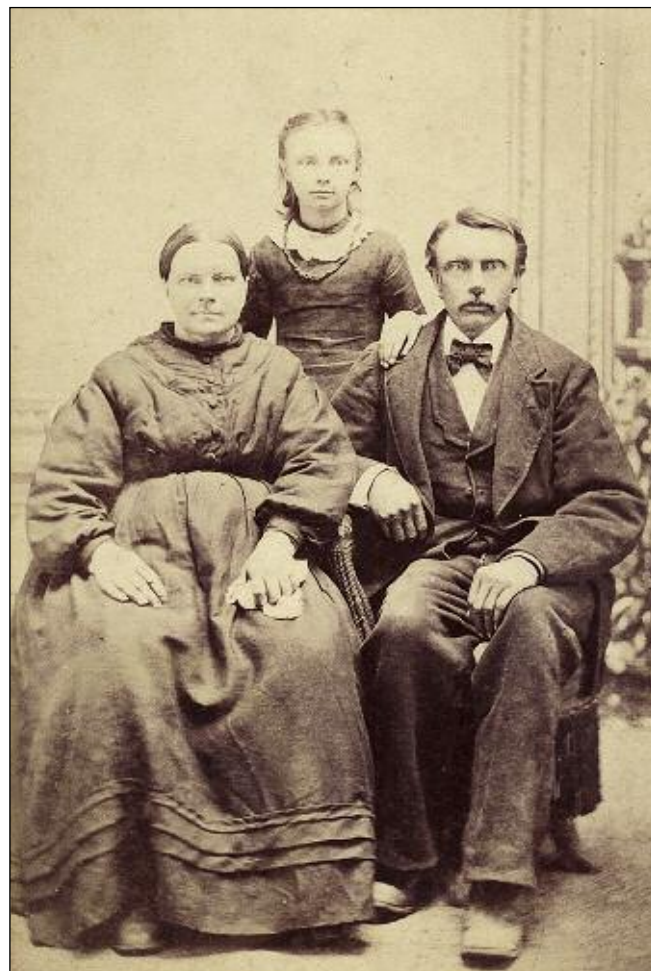
Klompdansen tijdens het jaarlijkse Holland Festival in Cedar Grove (bron: www.hollandfest.com, Holland Guild Gezelschap).

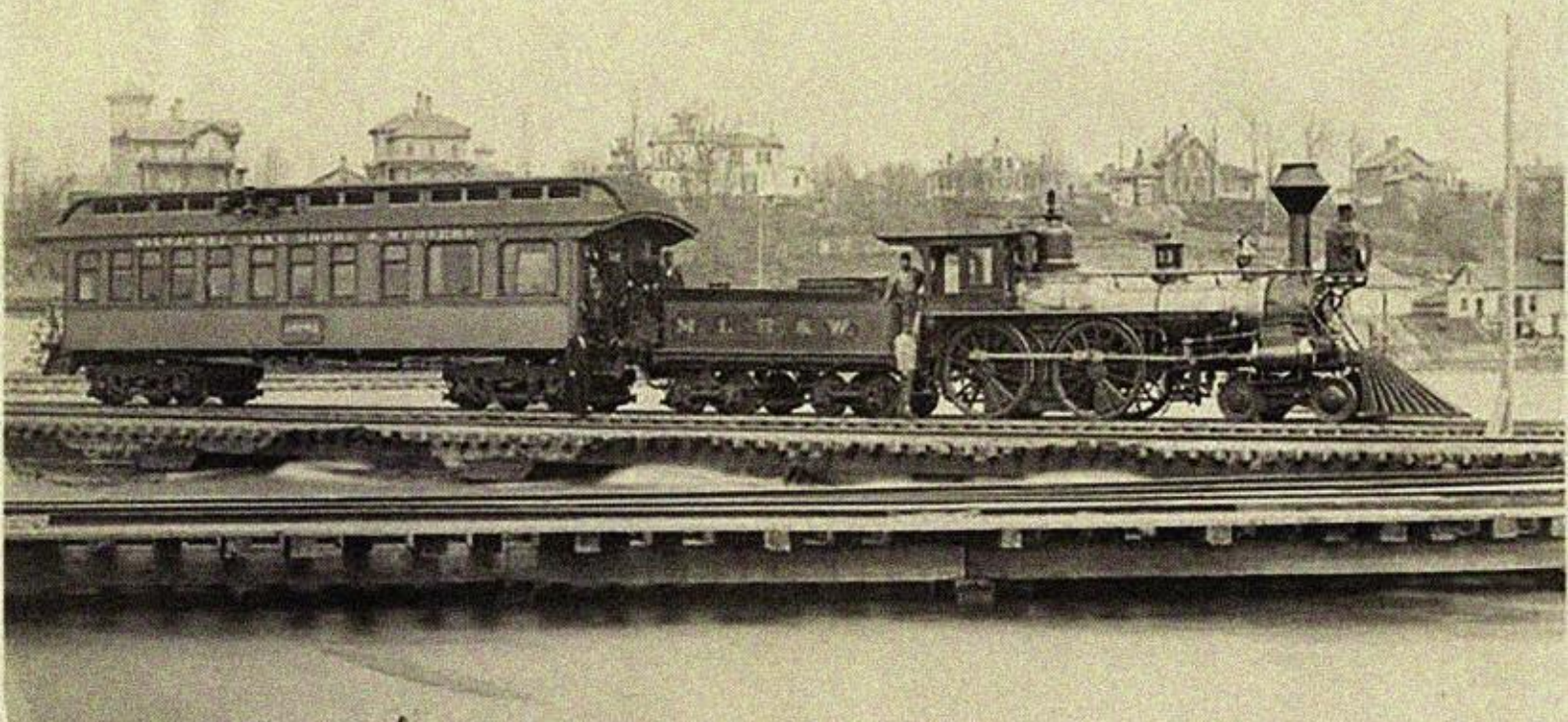

Straatbeeld van Oostburg (Wisconsin) in 1907 (bron: www.oostburg.org).

Nieuwe toekomst in Wisconsin

Halverwege de jaren veertig van de negentiende eeuw was het land rond Lake Michigan nog grotendeels woest en onontgonnen. De nieuwe staten in het Midwesten waren zojuist door de federale regering in Washington DC tot de Unie toegelaten (Michigan 1837), of stond dat op korte termijn te wachten (Wisconsin 1848). De nieuwe staten wilden vervolgens snel in inwoneraantal groeien, om meer macht in Washington DC te krijgen. De landverhuizers werden dan ook met open armen ontvangen. Vooral landarbeiders, die in het moederland nauwelijks een toekomst zagen, werden aangetrokken door de lage grondprijzen en vormden dan ook het gros van de Zeeuwse emigranten. Aan de westoever van Lake Michigan, in de stad Sheboygan en omliggende dorpen zoals Oostburg en Cedar Grove, vestigden zich vanaf 1846-1847 veel landverhuizers uit Zeeuws-Vlaanderen. Vervolgens voegde zich spoedig een grote groep Westkappelaars in deze regio. Sheboygan en omgeving vormde echter geen Zeeuwse enclave: ook veel landarbeiders uit de Achterhoek, Salland en Twente vonden hier hun thuis. De stroom immigranten bleef toenemen, ook na de fatale brand op stoomboot Phoenix, op 21 november 1847 op Lake Michigan: niet ver van de eindbestemming Sheboygan raakte het stoomschip met naar schatting 200 immigranten aan boord in brand. Bij deze tragedie verloren zo'n 165 landverhuizers het leven, de meesten afkomstig uit de Achterhoek en het zuiden van Overijssel.

Een locomotief van de Milwaukee Lake Shore and Western Railroad in 1884 (bron: Wisconsin Historical Society, WHS-1820).

Eenieder ging zijn eigen weg, eventueel geholpen door familie en streekgenoten uit Nederland. Een sterke religieuze leider, die volgelingen uit het moederland aantrok, ontbrak.

Pioniersgeest

Tegenwoordig zijn er nog volop verwijzingen naar het land van herkomst van de eerste inwoners van het Amerikaans Oostburg en de directe omgeving, zoals in de Nederlandse/Zeeuwse naamgeving en Nederlandse objecten zoals windmolentjes en tulpen. De huidige inwoners van Oostburg staan echter meer in het heden dan het verleden. Nog steeds waart er in deze contreien een pioniersgeest rond: men kijkt vooruit, naar de toekomst. Weinig inwoners hebben nog kennis van het immigratieverleden en het land van herkomst van hun voorouders. Wat rest zijn brieven en documenten, opgeslagen in het archief van het Sheboygan Historical Research Center en de diverse verhalen, die leden van de plaatselijke heemkundige kring hebben opgetekend, waaronder die van de vele Zeeuwen die in Oostburg hebben geleefd. Het is vooral het jaarlijkse Holland Festival in buurdorp Cedar Grove dat de herinnering aan 'het moederland' levend(ig) houdt.

Marinus van Dintel

Bronnen

- Hans Krabbendam, *Vrijheid in het verschiet, Nederlandse emigratie naar Amerika 1840-1940*, (Hilversum: Uitgeverij Verloren 2006).
- Lilian Dominicus, *Zeeuwen in Amerika, Verhalen van emigranten door de eeuwen heen* (Kats: Uitgeverij De Buitenspelers 2011), 92-103.

◀ *Carte de visite* uit circa 1880 met de in 1865 geëmigreerde wagenmaker Pieter Johannes de Ruijsscher en zijn vrouw Jacomina Boodt (beiden geboren in Groede) en hun in Amerika geboren dochter (bron: Genealogisch Centrum Zeeland, collectie Luteijn, nr. 438).

Ingezonden brief van 2 november 1846

Geplaatst in de *Zierikzeesche Nieuwsbode* van 17 december 1846, van Jas van der Meer te Port Benjamen, Ulster County, NY, aan zijn zwager J. Boer te Bommenede en verdere familie.

"Ik werk bij twee boeren naast mijn woning, en verdien in den zomer f 1,80 en in den winter f 1,20 per dag, benevens de kost, vijf- à zesderhande eten, ruim zoo goed als den rijksten op het eiland Schouwen: en dagelijks krijgen wij van onze burens allerlei eetwaren. Het zijn hier alle Hollanders, die zich in 1705 hier reeds hebben gevestigd, door wie wij in onzen stand als een koning ontvangen zijn, en elken dag bezocht of verzocht worden. Mijne dochter Magdalena dient hier bij eenen boer en heeft f 105 's jaars. Er kunnen in Noord-Amerika nog millioenen menschen in onderscheidende betrekkingen een rijkelijk bestaan vinden, en men kan er nog duizenden akkers zeer goed land koopen voor 3 dollars den akker; ook in het 500 uren verder gelegene Wisconsin zijn nog millioenen akkers te koop voor f 3 den akker, ruim zoo goed als in het eiland Schouwen."

"Wij hebben uit Holland vernomen dat de aardappel-oogst bij u weder mislukt is, integendeel zijn hier dezelve in ruimen overvloed gewonnen, en zoo zijn wij hier in alles rijkelijk gezegend. Hier woont het oud vaderlijk geslacht, die hunnen Schepper oprecht dienen en verheerlijken, voor al zijne gunstbewijzen, en daarom rust hier zegen en voorspoed; o ja! waarde dochter, broeders en zusters, komt toch! komt toch! naar het gewest waar ik woon, zoo de middelen u zulks toelaten, want wij leven hier zoo zalig en weltevreden; ja, wij zijn zoo goed hier in aanzien als de rijkste; wij kennen hier geene armen, die werken kan en werken wil, heeft hier een rijkelijk bestaan."

In de nieuwe opstelling komen de beroemde Zeeuwse wandtapijten nog beter tot hun recht (foto Pim Top).

Zeeuws Museum vernieuwt en groeit

Het Zeeuws Museum in Middelburg heeft een mooi jaar achter de rug. In het voorjaar van 2017 opende er de nieuwe permanente tentoonstelling 'Dit is Zeeland' en voor het vijfde achtereenvolgende jaar trok het museum meer bezoekers.

Mensen weten het Zeeuws Museum steeds beter te vinden. In 2017 ontving het Zeeuws Museum 56.102 bezoekers (inclusief bezoekers op locatie). Claudia Urru, hoofd bedrijfsvoering van het Zeeuws Museum: "We zijn erg trots op deze groei van ruim 5% ten opzichte van 2016, vooral omdat in de eerste maanden van het jaar de derde verdieping van het museum gesloten was vanwege de inrichting van 'Dit is Zeeland'."

De groei is vooral gerealiseerd dankzij de toename van bezoeken van Museumkaart- en Bankgiroloterij VIP-kaart-houders, kinderen/jongeren in familieverband en de Nacht van de Nacht.

Dit is Zeeland

Sinds het voorjaar van 2017 is in het Zeeuws Museum een nieuwe permanente tentoonstelling 'Dit is Zeeland' te zien. Buiten de provincie kent men vooral de clichés als Zeeuws Meisje, zon, zee en mosselen. In 'Dit is Zeeland' komen alle aspecten van Zeeland aan bod en meer. Wars van chronologie en conventies, brengt de tentoonstelling vele perspectieven op de cultuur en geschiedenis van Zeeland samen.

Wat is er te zien?

Het resultaat is verrassend en divers. Honderden collectiestukken, waaronder een aantal nieuwe aanwinsten en bruiklenen, vertellen een verhaal over Zeeuwen door de

eeuwen heen. Leven(s) op het (ei)land en op zee, in vrede en in oorlog, aan de macht en in de luwte, leeg en overbevolkt. Uiteraard is in dit verhaal ruimte voor topstukken als 'Gebed voor de maaltijd' van Jan Toorop, 'Blauwe Boom met golvende lijnen I' van Piet Mondriaan en de beroemde Zeeuwse wandtapijten. In de nieuw gekozen context komen ze nog beter tot hun recht. Hoewel de presentatie grotendeels historische stukken laat zien, is er zeker ook ruimte voor hedendaags werk.

Tijdelijke tentoonstelling Romeinse kust Het land van Nehalennia

t/m 6 mei 2018

Wandel langs de Romeinse kust van noord naar zuid en ontdek hoe de Romeinen en andere bewoners daar zo'n tweeduizend jaar geleden leefden en werkten. Zie hun wapens, kostbaarheden, huisraad en handelswaar. Het kustgebied van Nederland, van Texel tot Zeeland, is voor de Romeinen, met het oog op handelsbelangen en militaire strategie, heel belangrijk geweest.

De oorspronkelijke tentoonstelling 'Romeinse kust' is gemaakt door het Rijkmuseum van Oudheden in Leiden in samenwerking met Hazenberg Archeologie en is al op reis geweest naar Castricum (Huis van Hilde) en Scheveningen (Muzee).

Zeeuws jasje

Het Zeeuws Museum stak de tentoonstelling in een nieuw jasje en verlegde de aandacht naar Zeeuwse en Zuid-Hollandse vondsten. De SCEZ droeg hierin bij met deskundige kennis en vondsten uit de collecties van de Provincie Zeeland en het Zeeuws Genootschap. Zo was Zeeland voor de Romeinen belangrijk vanwege allec, een zoute vissaus die onmisbaar was bij de maaltijd. Ook is er ruim aandacht voor de Zeeuwse beschermvrouwe van handelaren en zeelieden, Nehalennia.

Film

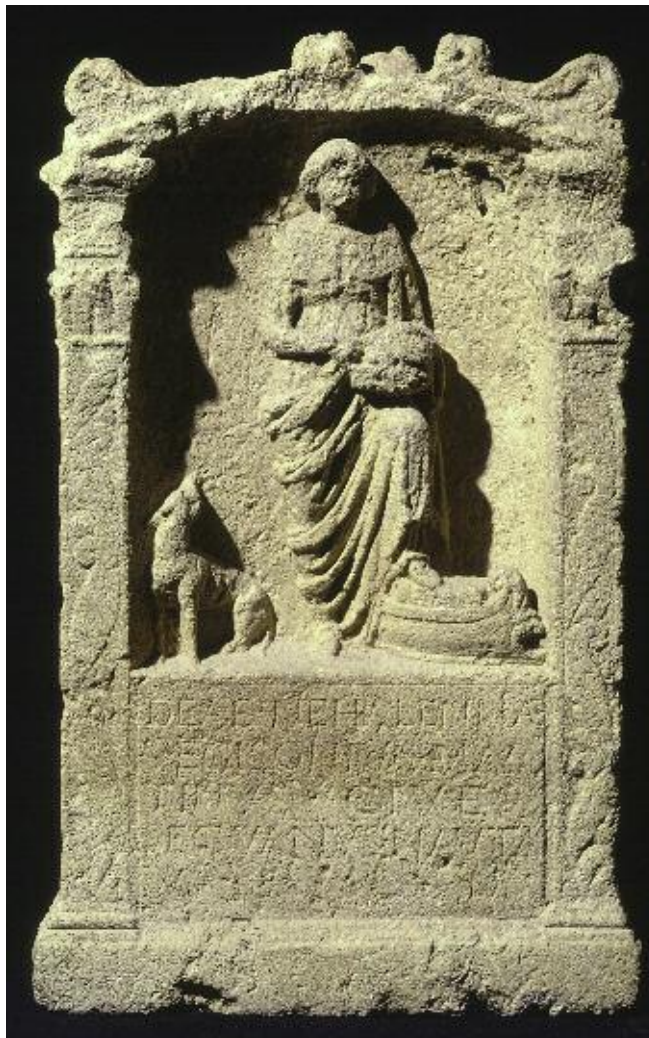
Filmmakers Urbi et Orbi maakten in opdracht van het Zeeuws Museum een film over de virtuele reconstructie van Romeins Aardenburg. Zowel de film als de reconstructie zijn in de tentoonstelling te zien. Kom vooral met het hele gezin en laat de kinderen een Romeinse tempel met Kapla bouwen en meedoen aan de speciale kleurwedstrijd.

Rondleiding op 11 maart en 8 april

Wat was de betekenis van de kust voor de Romeinen? Wie woonden er toen in Zeeland en hoe was hun leven? Antwoorden op deze en andere vragen en het verhaal van de Romeinse kust en Zeeland worden u gegeven door archeoloog Robert van Dierendonck van de SCEZ. Hij neemt u mee door de tentoonstelling 'Romeinse kust' die tot en met 6 mei 2018 te zien is in het Zeeuws Museum in Middelburg. Voor deelname aan de rondleiding op 11 maart of 8 april (van 13.30 tot 14.30 uur) vragen wij u om vooraf te reserveren via rondleidingen@zeeuwsmuseum.nl (zie ook verderop in dit nummer bij 'Archeologisch nieuws').

Museumcollectie online toegankelijk

Het Zeeuws Museum heeft sinds december 2016 een nieuwe website waarin de gehele museale collectie op een visueel aantrekkelijke manier online toegankelijk is gemaakt voor het publiek. De uitgebreide zoekmogelijkheden maken het eenvoudig voor de liefhebber, de wetenschapper en docenten en leerlingen om gericht te zoeken in de collectiedatabase.

Altaar voor godin Nehalennia uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, nog tot en met 6 mei te zien in Middelburg (foto Rijksmuseum van Oudheden).

Nieuwsgierig geworden? Kijk op:

www.zeeuwsmuseum.nl

Recordaantal bezoekers voor Zeeuwse musea

2017 was een topjaar voor de musea in Zeeland. Meer dan 550.000 mensen brachten een bezoek aan een van de 48 Zeeuwse musea. Dit is een stijging van 7% ten opzichte van 2016. Uit een inventarisatie van de SCEZ blijkt dat de bezoekerscijfers het afgelopen jaar gestegen zijn met 35.000, waarmee het recordaantal nu op 552.276 mensen zit. Al drie jaar op rij ligt het aantal museumbezoeken in Zeeland ruim boven de half miljoen. De musea doen het dus goed.

Top 5 bezoekers

1. Watersnoodmuseum (84.008)
2. Het Polderhuis, musea & meer (58.923)
3. Zeeuws Museum (56.102)
4. Stoomtrein Goes-Borsele (38.194)
5. Terra Maris (37.110)

Publiekstrekker uitgelicht

Het Polderhuis, musea & meer in Westkapelle (58.923 bezoekers) noteerde eind 2017 een stijging van 26% ten opzichte van 2016. Behalve het museum exploiteert Het Polderhuis sinds voorjaar 2015 ook de vuurtoren (Het Hoge Licht) en het IJzeren Torentje in Westkapelle. Met deze uitbreiding naar drie locaties zijn de bezoekerscijfers in twee jaar tijd verdubbeld. Het museum trok 12.307 bezoekers, de vuurtoren 13.689 en de IJzeren Toren 4.789. Dit betrof 28.522 betalende bezoekers en 30.401 onbetaalde bezoeken, vooral tijdens evenementen. Zo waren er 16.200 bezoekers voor het meerdaagse evenement Woensdag Westkapelle en 8.810 bezoekers bij exposities in het museumcafé.

Voor de bezoekerscijfers van alle Zeeuwse musea, kijk op:

www.scez.nl

Trots op mijn monument

In de rubriek 'Trots op mijn monument' vertellen abonnees van de Monumentenwacht hoe het is om in een monumentenpand te wonen of te werken. Karel Meertens, al ruim dertig jaar eigenaar van Het Gouden Cruys aan de Dam 36 in Middelburg, heeft veel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van zijn monument. In zijn werkkamer vertelt hij uitvoerig over eerdere bestemmingen, vorige bewoners en de bouwhistorie van het zestiende-eeuwse rijksmonument.

Geschiedenis is zijn hobby en ondernemen zit hem in het bloed. In zijn kantoorruimte op de eerste verdieping staan monsters conserven in schappen en aan de muren hangen ingelijste oude verpakkingsetiketten. "Mijn bedrijf is een agenturen- en commissiehandel in levensmiddelen", begint Karel zijn verhaal. "Dat zit bij ons in de familie, het verhandelen. Mijn grootvader exporteerde al gedroogde bruine bonen naar Engeland vanuit zijn pakhuis in de Kuiperspoort. Zo is het kruidenierswerk door de jaren heen van vader op zoon overgegaan - in gewijzigde vorm: van winkel, groothandel tot import, export - en nu leveren we een groot assortiment onder eigen merk van de grote supermarktketens.

Het Gouden Cruys is gebouwd in 1548. In de zijgevel hebben ooit gedateerde gebrandschilderde ramen gezeten die vanwege hun bijzonderheid in een boek over glasschilderkunst zijn beschreven. Rond die tijd is de Dam ook bebouwd. Weer later is er een ander smal huis tegenaan geplaatst en is één raam verhuisd naar de Vierschaar van het Stadhuis op de Markt. Maar in mei 1940 is het jammer genoeg gesneuveld tijdens het bombardement op Middelburg. De eiken moeren en kinderbalken aan het plafond duiden ook op een datering van vóór begin 1600, toen er nog voldoende eikenhout voorradig was. Daar kwam verandering in door de vele oorlogen in Duitsland.

Voor het huis lag in die de tijd de afgedamde Arne, de kreek waaraan Middelburg in de vroege middeleeuwen als nederzetting is gesticht. Dat tijdsbeeld zie je terug op een historische kaart van Goliath. Op een detailuitsnede van die kaart heb ik voor het huizenblok Dam, Dwarskaai, Rouaanse Kaai en Bellinkstraat alle huisnamen geplaatst en de oude kadastrale nummers van vóór 1937 erbij gezet. En het klopt allemaal: de huisjes zijn heel minutieus weergegeven. Wat je ook ziet, is dat er in de loop van de tijd onder invloed van rijkdom en mode huizen zijn samengevoegd, trapgevels zijn verdwenen en dat er grote raampartijen zijn aangebracht. Het Gouden Cruys heeft alleen nog aan de achterzijde een trapgevel. Toen de voorgevel afgeknot werd en een raam lager teruggezet moest worden, is het ornament met de twee gekruiste haakbussen en een gouden kruis in het gedrang gekomen. De geweerlopen van steen zijn er afgekapt en twee houten, verkorte lopen zijn er voor in de plaats gezet. Ik heb toen van een stuk hard-

stenen stoep twee nieuwe lopen met een slijpertje gemaakt en het ornament in ere hersteld. Op twee andere stenen van het ornament staat de tekst *Vive l'Arque B*, dat 'Leve het geweer' betekent. Tot de verhuizing in 1607 naar de huidige Kloveniersdoelen heeft het huis als onderkomen gediend voor het derde schuttersgilde van de stad, de Kolveniers.

Ervaring in het restaureren hebben we opgedaan met ons eerste huis aan de Korendijk in Middelburg. Dat pand, een krot toen we het aankochten, hebben we helemaal

opgeknapt. Want een nieuwbouwwoning is voor mij geen optie. Ik ben geboren in de vroegere Korte Delft in een groot huis met krakende traptreden en ik speelde als kind

tussen de steenhopen van de platgebombardeerde Abdij. Die herinneringen zitten zo in je geworteld... Maar op een gegeven moment werd dit smalle huis te klein voor ons gezin en vervolgens kochten we in 1987 dit pand aan de Dam.

"In feite ben je rentmeester"

◀ Monumenteigenaar Karel Meertens in de benedenruimte van Dam 36 met eikenhouten trappenhuis en binnenhaard.

Smeedijzeren beslag op de deur naar het trappenhuis dat tot de zolder reikt (foto's Mieke Wijnen Fotografie).

Historisch beeld van de Dam met het dok en op de achtergrond het Oost-Indisch Huis. Het rijzige, vierde huis van rechts is Het Gouden Cruys. Datering 1880-1890 (bron: Zeeuws Archief, Historisch-Topografische Atlas Middelburg, nr. HTAM-A-0054).

Toen we eenmaal hier woonden, werd ik nieuwsgierig naar eerdere eigenaren en ben ik als eerste begonnen met het uitzoeken van de familie Dhont. Die had in 1870 op deze locatie een kruidenierswinkel in koloniale waren, een overeenkomst met ons bedrijf natuurlijk. Ik ben gaan zoeken of er nog nabestaanden waren en kwam uit bij ene mevrouw Dhont-Meulenhof - van de uitgever - die ergens in de buurt van Utrecht woonde. Ik heb die mevrouw vervolgens een brief geschreven, zij was toen al in de tachtig, met de vraag of zij misschien nog foto's had. Zij belde mij helemaal in paniek op en vroeg wat ik van haar wilde, want 'u weet veel meer over mijn familie dan ikzelf'. Ik had haar met mijn vraag een beetje overvallen. Maar ze had wel een paar fotootjes voor me en een heleboel informatie, waaronder een obligatie van een plantage in de kolonie Essequibo. Die werden toen veel uitgegeven, een soort crowdfunding. Die familie Dhont heb ik vrijwel compleet in beeld; ze heeft hier tot 1910 gewoond en met nazaten heb ik nog steeds contact.

Voor het onderhoud en restauratiewerk, dat ik ten dele zelf uitvoer, heb ik me verdiept in oude bouwmaterialen en de kunst van vakmensen afgekeken. Al doende leer je. Ik heb het bovenlicht hersteld, deuren, ramen en kozijnen aangepakt en het dak van het achterhuis laten vernieuwen en uiteraard laten isoleren. Voor het voegwerk van de voorgevel heb ik zelf een recept samengesteld dat geschikt is voor moppen, een relatief zachte steensoort. De mortel moet dan veel kalk bevatten zodat het niet sterker is dan de steen. Want doe je dit niet, dan blijft er vocht inzitten en kunnen de stenen kapotvriezen.

In de koppen van enkele moerbalken is begin vorig jaar aantasting door de bonte knaagkever geconstateerd. De

Monumentenwacht adviseerde mij toen om de aangetaste delen te laten verwijderen en de balken aan te laten gieten met epoxyhars. Dat is gebeurd. Weinig mensen realiseren zich trouwens dat zo'n draagbalk uit een hele boomstam bestaat. Aan de ene zijde is het sleutelstuk uitgekapt en aan de andere zijde is het er aangehangen, dat kun je zien. Voor de afwerking van die ondersteunende elementen zijn diverse profielen gebruikt, waaronder het *ojief*. De vorm van de decoratie zegt iets over tijdsperiode waarin deze is aangebracht.

Op de spanten in de kap zijn nog telmerken terug te vinden. De wijze waarop deze zijn ingekerfd geeft ook weer een datering aan. Ja, met zo'n oud pand blijf je bezig. Je bent in feite toch rentmeester en dan moet je het als een goede huisvader behandelen. Het is zo'n oud monument. Over vijfhonderd jaar staat het er nog."

Bent u ook zo'n trotse monumenteigenaar? Laat het de redactie weten!

Bent u ook zo'n trotse eigenaar of beheerder van een monumentenpand en wilt u uw verhaal delen met de andere lezers van *Zeeuws Erfgoed*, neem dan contact op met de redactie: zeeuws erfgoed@scez.nl. Het volgende interview verschijnt in het juninummer. De redactie is benieuwd naar uw keuze om juist in een monumentenpand te wonen en/of te werken. Uit de inzendingen maakt zij een selectie, zodat verschillende monumentcategorieën aan bod komen. Abonnees die aan de interviewreeks deelnemen, ontvangen voor hun medewerking de professionele portret- en detailfoto die bij hun verhaal wordt afgebeeld.

Restauratie van het voormalig raadhuis in Biervliet

Het huidige Dorpshuis van Biervliet werd in 1806 gebouwd als raadhuis van de gelijknamige gemeente. Tot 1935 fungeerde het gebouw als gemeentehuis en hing er in het houten torentje een alarmklok om de inwoners te alarmeren. Later kwam in het monumentale pand café 't Oude Raedhuys. Na een grondige verbouwing in 1993 vond het Dorpshuis er onderdak. Na een succesvolle start braken er spoedig moeilijke tijden aan voor het Dorpshuis en kreeg het pand te maken met leegstand. In 2003 heeft de stichting Dorpshuis Biervliet een nieuwe start gemaakt. Het pand is recentelijk geheel gerestaureerd.

Dorpshuis in Biervliet

Opdrachtgever Gemeente Terneuzen

Aannemer Leenhouts' Aannemings-Bedrijf BV, Oostburg

De restauratie van het Dorpshuis van Biervliet wordt uitgevoerd als opleidingsproject.

Eind derde kwartaal 2017 begon aannemersbedrijf Leenhouts met de restauratie van het Dorpshuis in Biervliet. Mede door toedoen van de gemeente Terneuzen en het bouwbedrijf zelf werd het project uitgevoerd als een leerlingbouwplaats voor het ROP Zeeland. Hierdoor kon kennis en ervaring overgedragen worden aan een volgende generatie.

Door de verscheidenheid aan werkzaamheden konden drie leerlingen aan dit project meewerken. Leerling-timmerman Davey van der Meijden voerde alle voorkomende werkzaamheden uit, zoals het vervangen van houtrot. Leerling-metselaar Roy van der Ham, die tijdelijk aan dit project

Marissa Riemens bezig met precisiewerk op de lintzaag voor een onderdeel van de toren.

meewerkte, verzorgde het metselwerk, voegwerk en stucwerk. Tenslotte werkte timmervrouw Marissa Riemens op de werkplaats van Leenhouts in Oostburg aan de restauratie van het torentje. Marissa bewijst dat er ook voor meisjes en vrouwen werk is in de techniek en de bouw. Bijkomend voordeel is dat meisjes en vrouwen vaak secuurder werken dan hun mannelijke collega's. Dat heeft Marissa ook gedurende dit restauratieproject bewezen.

De leerlingen vonden het leuk om aan dit project mee te werken. En niet onbelangrijk, ze hebben er ook veel van geleerd.

Frans-Vlaamse en Zeeuwse talige gelijkenissen

2018 is het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed. In Europa gaat men dus op zoek naar cultureel erfgoed dat we gemeen hebben met andere landen in Europa. Voor streektaalen lijkt dat op het eerste gezicht niet zo evident, want het woord streektaal verwijst al naar het feit dat de taal bij een bepaalde streek of regio hoort. Maar toch ...

Het meest zuidwestelijke hoekje

Zeeland ligt in het uiterste zuidwesten van Nederland, maar rijksgrenzen zijn zeker niet altijd taalgrenzen geweest. Iedereen uit de buurt van Retranchement of Sluis weet dat de bewoners van een paar dorpen verder in West-Vlaanderen ongeveer hetzelfde dialect als zijzelf hebben (of misschien beter: hadden). En dat geldt ook voor de plaatsen die nog iets verder weg liggen, in het noordoosten van Frankrijk. Het meest zuidwestelijke hoekje van ons taalgebied vinden we niet in West-Zeeuws-Vlaanderen maar in het stukje Noord-Frankrijk waar nog een Nederlands dialect wordt gesproken door enkele oudere mensen.

Verbondenheid

Hoezeer deze streek is verbonden met Nederland mag blijken uit het levensverhaal van twee kapiteins, die respectievelijk in Frankrijk en in Zeeland als helden bekend staan. Voor Zeeland komt direct de naam Michiel de Ruyter naar voren, geboren in Vlissingen in 1607. Hij is onder andere bekend van zijn tocht naar Chatham in 1667, waar een veel grotere Engelse vloot werd verslagen, het 'Medway disaster'. Het is ook daar dat een zeventienjarige scheepjongen uit Frankrijk de knepen van het vak leert: de later legendarische Noord-Franse kaperkapitein Jean Baert, geboren in Duinkerke in 1650. Die Vlaamse stad was toen in handen van de Engelsen. Twee jaar later wordt de stad door de Engelsen verkocht aan de Fransen en de vader van Baert wijkt uit naar Vlissingen, waar de jonge Baert opgroeit. Hij trouwt er met een Vlissingse. In 1672 gaat hij terug naar Frankrijk in Franse dienst. Later wordt hij een beruchte kaper en een van de meest succesvolle vlootvoogden van Lodewijk XIV. Dit verhaal toont ons dat er altijd nauwe historische banden zijn geweest tussen de kustbewoners van Zeeland en Vlaanderen, en zelfs Frans-Vlaanderen.

Geschiedenis

Iedereen rijdt er weleens doorheen, door dit gebied. En wie weet komt men dan toevallig in *Coudekerque* of *Rosendael*, beide bij Duinkerke. Dat klinkt wel heel bekend en dichtbij voor Zeeuwen. Heel wat plaatsen verraden er ook nu nog hun Vlaamse oorsprong. Naast namen op *-kerke* (*Nortkerque*, *Zutkerque*, ...) zijn er namen op *-ingem* (*Ledinghem*, *Maningem*, *Audinghen*, ...). Natuurlijk zijn er ook plaatsnamen waarbij dat niet meer zo duidelijk is. Een naam die eindigt op *-bert* bijvoorbeeld, die gaat terug op het woord *-berg* (*Audembert* = Oudenberg, *Brunembert* = Bruinenberg). Het bekende *Wissant* is niet meer dan

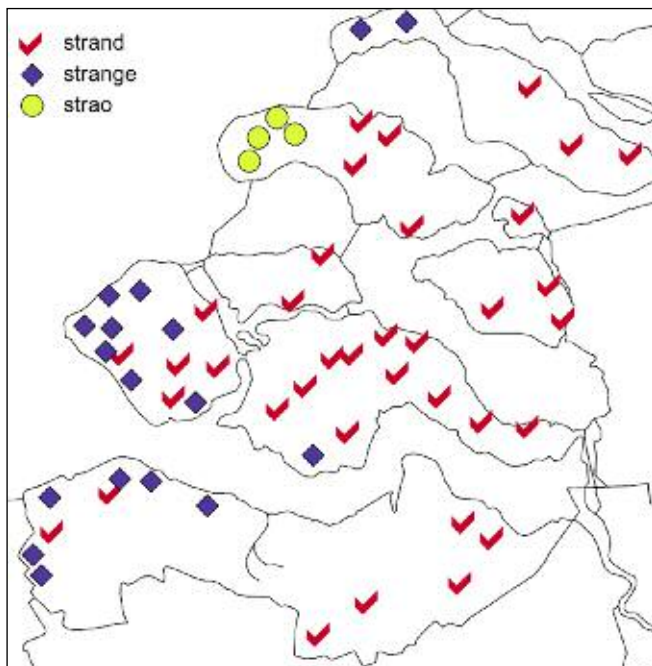
Witzand en *Bouquehault* is eigenlijk hetzelfde als Boekhoute, dat 'beukenbos' betekent. Die plaatsnamen getuigen van de Germaanse kolonisatie in onze streken lang geleden rond de vijfde eeuw. Langs onze kusten was er een sterke Saksische invloed. Dat merken we niet alleen in de taal, maar ook nog in plaatsnamen. Namen op *-nesse* (*Longuenesse*) corresponderen met Nederlandse namen op *-nisse* en *-nesse* (*Renesse*, *Bruinisse*, *Stavenisse*, *Scherpenisse*, *Nisse*, *Ossenisse*, *Hontenisse* in Zeeland). *Nisse* 'neus' verwijst naar een landtong en bij uitbreiding naar laag en moerassig land.

Graafschap Vlaanderen

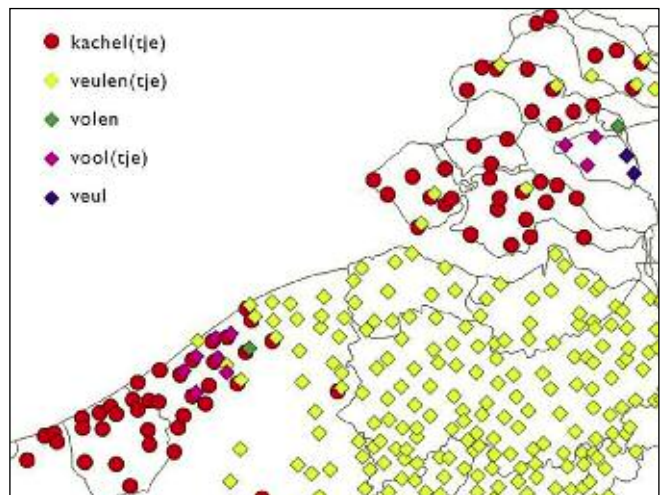
Wel Nederlandse namen, maar het Nederlands zelf is er helemaal verdwenen. Dat is een proces geweest van ongeveer duizend jaar. Boulogne was nog tweetalig in de twaalfde eeuw. De Nederlandse naam *Boonen* komt nog voor op oude zeekaarten tot de zestiende eeuw. Calais bijvoorbeeld bleef tweetalig tot in de zestiende eeuw en Duinkerke zelfs tot in de negentiende eeuw. De spreektaal van het platteland is langzaam 'verpikardischt' (de taal van de Noord-Franse streek Picardië), en later verfranst. Die verfransing in Frans-Vlaanderen is er gekomen in de negentiende en twintigste eeuw. Nu zijn er slechts enkele heel oude Frans-Vlamingen die hun Vlaamse dialect nog kunnen spreken. Maar het is wel duidelijk dat Zeeuwen er in hun dialect best nog een gesprek kunnen voeren met deze oudste inwoners.

Taalkundige gelijkenissen

Het Vlaamse dialect van dit noordoostelijke deel in Frankrijk vertoont immers heel wat taalkundige gelijkenissen met het Zeeuws. In de eerste plaats zijn er een aantal klankverschijnselen die vooral aan de kust voorkomen. In de taalkunde spreken we over Kustwestgermaanse of Ingweoonse kenmerken. Het zijn klankevoluties die we in het Engels, het Hollands, het Zeeuws, het Fries en het Vlaams aan de kust zien. Enkele voorbeelden zijn *rik* voor het Nederlandse rug, of *brigge* voor brug. Denk maar aan het Zeeuwse *Brigdamme*. De uitspraak van de *aa* zoals we die kennen van de Zeeuwse eilanden is er eveneens een voorbeeld van. Frans-Vlamingen zeggen *maakn* en *schaap*, Zeeuwen van de eilanden zelfs *mæke* en *schaep*, maar niet *moakn* en *schoap* zoals in Zeeuws-Vlaanderen en een groot deel van Vlaanderen. Die *oa* is een nieuwere vorm, overgenomen uit Brabant. Ook de uitspraak van bijvoorbeeld *dak* (*dek*) is vooral te horen langs de kust.

Strange is als kustwoord voor strand gebruikelijk in Zeeland, uitgezonderd op Schouwen.

Kachel voor veulen op de Zeeuwse eilanden en aan de kust van Frans-Vlaanderen en Vlaanderen

Woordenschat

De woordenschat levert ook her en der wat kustwoorden op. Denken we bijvoorbeeld aan het woord *strange* voor het strand en *elder* voor de uier. Andere voorbeelden zijn *koppespinne* voor een spin, *enklouwe* in allerlei varianten voor enkel en *voste* of *wo(r)ste* voor wreef, dat in het Engels *wrist* is geworden.

Ook *bostebeier* 'zwarte nachtschade' en *rozewied* 'klaproos' was zowel in Frans-Vlaanderen als in Zeeland te horen. Natuurlijk zijn deze woorden nu bijna zo goed als verdwenen. Zelfs het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* noemt *rozewied* al zeldzaam en bij *voste* en *woste* geeft Ghijsen aan dat het ouderwets is.

Franse woorden

Wat het Zeeuws en het Vlaams verder nog gemeen hebben is de sterke inbreng van het Frans in de dialectwoordenschat, zoals oude Picardische ontleningen. Enkele voorbeelden zijn *rosteel* voor de ruif, *kachel* voor veulen, *bosse* voor de wielnaaf en *truweel* voor troffel. Ook Franse leenwoorden komen in beide dialecten voor: *akkemederen* 'overeenstemmen', *ambras* 'onenigheid', *avans* 'voortgang', *boezeroen* 'kiel', *kommeren* 'kwaadspreken', *verdistelwieren* 'vernieren' en nog veel meer.

Unieke ontleningen

Het Zeeuws heeft zelfs bepaalde woorden ontleend die niet in de Vlaamse dialecten te vinden zijn, zoals *prel* 'eender, gelijk' uit het Franse *pareil* of *oprel* en *aprel* uit het Franse militaire term *appareil* 'apparaat'. Dergelijke unieke Zeeuwse bastaardwoorden zijn te verklaren door de tweetaligheid in Zeeland van de zestiende tot de achttiende eeuw, die vergelijkbaar was met Frans-Vlaanderen. De oorzaak ligt bij de aanwezigheid van heel wat Franssprekende protestanten die tijdens de godsdienstproblemen immigrerden en zich verenigden in de Waalse kerken. Dat werd nog versterkt met de komst van de

Hugenoten. Generaties lang hebben ze vastgehouden aan hun taal, maar toen ze ook Nederlands of Zeeuws gingen praten, hebben ze daarin een aantal Franse woorden overgenomen. Die woorden werden later ook gewoon in sommige Zeeuwse dialecten. Enkele van deze woorden zijn nu nog te vinden in het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten*. Zo noteert Ghijsen onder andere *abbelegoasie* (afgeleid van het Franse *obligation*) 'drukte', *adret* (*adroit*) 'handig', *dettermenten* (*détriments*) 'gruizelementen', *dillefree* en *dillivree* (*délivrer*) 'verstoppertje met aftikpaal', *opsternoat* (*obstinat*) 'koppig' enzovoort.

Slot

Uit deze uiteenzetting van de gelijkenissen tussen het Frans-Vlaams en het Zeeuws blijkt dat dialecten vaak een afspiegeling zijn van de geschiedenis en de cultuurcontacten die in een ver en minder ver verleden bestonden. Of hoe er in het Europese Erfgoedjaar ook sporen te ontdekken zijn van een gemeenschappelijk talig verleden.

Veronique De Tier

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op 'Parallellen tussen dialect in Frans-Vlaanderen en Zeeland' van Hugo Ryckeboer.

Bronnen

- H.C.M. Ghijsen, (1964), *Woordenboek der Zeeuwse dialecten*.
- H.J. Moerman, (1956), *Nederlandse Plaatsnamen*.
- H. Ryckeboer, (1997). 'Parallellen tussen dialect in Frans-Vlaanderen en Zeeland'. In: D. Dewulf, C. Verlinde en J. van Aspert (ed.), *Van dialect tot turbotaal: de toekomst van onze dialecten*, Provinciebestuur Zeeland, Zierikzee.

Archeologisch nieuws

Tweede symposium 'Romeinse kust' 23 april 2018

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Romeinse kust. Het land van Nehalennia' in het Zeeuws Museum te Middelburg wordt opnieuw een symposium over dit onderwerp georganiseerd. Het eerste symposium 'Romeinse kust' in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden in september 2016 trok meer dan 170 deelnemers. De organisatie van het tweede symposium is dit keer in handen van de SCEZ, het Zeeuws Museum en 1Arch / Hazenberg Archeologie. Het vindt plaats op maandag 23 april in de Oude Dormter (Filmzaal) van de Provincie Zeeland aan het Abdijplein in Middelburg. Speciaal voor die gelegenheid - het Zeeuws Museum is normaliter 's maandags gesloten - zal ook de tentoonstelling voor deelnemers te bezoeken zijn. Het internationale programma van het symposium is binnenkort te raadplegen op www.scez.nl, www.zeeuwsmuseum.nl en www.romeinsekust.nl. Aanvang programma 10.30 uur. Aanmelden gaat via rondleidingen@zeeuwsmuseum.nl onder vermelding van 'symposium Romeinse kust'.

Romeinse terracotta mal voor vogelfiguur uit Aardenburg.

De kosten voor deelname bedragen € 30,- inclusief lunch en borrel. Bij aanmelding ook het aantal deelnemers opgeven. De beschikbare plaatsen zijn beperkt. Op 11 maart en 8 april zijn er nog rondleidingen bij de tentoonstelling onder leiding van SCEZ-archeoloog Robert van Dierendonck. Ook hiervoor kunt u zich aanmelden via rondleidingen@zeeuwsmuseum.nl.

Romeinse kustreis met lunch en buffet 14 april 2018

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Romeinse kust' in het Zeeuws Museum organiseren de SCEZ en het Zeeuws Museum een busreis onder deskundige begeleiding door het kustgebied van Zeeland in de Romeinse tijd. We doen daarbij Colijnsplaat aan met de reconstructie van een Romeinse tempel, de reconstructies van de plattelands-bewoning van Ellewoutsdijk en het castellum en het museum van Aardenburg. We eindigen met een begeleid late-middagbezoek aan genoemde tentoonstelling in het Zeeuws Museum. Bij voldoende belangstelling vindt de reis plaats op zaterdag 14 april. Vertrek 9.30 uur vanaf de Balans in Middelburg (bij ingang Zeeuws Museum), terugkomst in Middelburg en bezoek tentoonstelling van 17.00 tot 18.00 uur. Aansluitend is er de mogelijkheid om deel te nemen aan een Romeins buffet. De kosten bedragen € 35,- per persoon, inclusief entrees en lunch. Een arrangement met entrees, lunch én het Romeins buffet in het Zeeuws Museumcafé kost € 60,-. Bent u in het bezit van een museumjaarkaart neem deze dan mee.

Het volledige programma van de reis is te raadplegen op www.scez.nl, www.zeeuwsmuseum.nl en www.romeinsekust.nl. Aanmelding vindt plaats via rondleidingen@zeeuwsmuseum.nl onder vermelding van 'Romeinse kustreis'.

Reconstructietekening van de kleine tempel in het Romeinse fort van Aardenburg, circa 220-245 na Chr.

Excursies Nieuwlande

Op 22 en 23 november 2017 organiseerde de SCEZ voor Zeeuwse Ankers, de culturele biografie van Zeeland, excursies naar het in 1530/32 verdrongen dorp Nieuwlande op de slikken bij Yerseke. Aansluitend is een bezoek gebracht aan het OosterscheldeMuseum in Yerseke, waar een groot aantal aardewerkvondsten uit de verdrongen stad Reimerswaal is tentoongesteld. Er waren in totaal bijna honderd deelnemers. SCEZ-archeoloog Hans Jongepier leidde de mensen rond tussen de fundamente van de kerk, het kasteel en de huizen van Nieuwlande. Voor het gebied geldt een betredingsverbod vanwege natuurbescherming, waardoor de resten van het verdrongen dorp niet meer kunnen worden bezocht. Het is de bedoeling dat in 2018 opnieuw enkele excursies worden georganiseerd.

Hans Jongepier geeft uitleg in Nieuwlande (foto J.A.L. van der Klooster).

Activiteiten Staats-Spaanse Linies

In 2018 wordt onder meer herdacht dat 450 jaar geleden de Tachtigjarige Oorlog begon. In verband hiermee zijn ook enkele activiteiten gepland rondom de Staats-Spaanse Linies in Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen. SCEZ-medewerker Jan Kuipers verzorgt op 9 juni een bustocht langs een aantal fortificaties voor het Algemeen Nederlands Verbond Oost- en Zeeuws-Vlaanderen. Ook houdt hij op 15 november een lezing over de linies in hotel l'Escaut in Terneuzen (organisatie door Heemkundige Vereniging Terneuzen).

Nieuw onderzoek Slot Haamstede

In het vorige nummer van *Zeeuws Erfgoed* (2017, 4) ontbreken bij het nieuwsitem 'Nieuw onderzoek Slot Haamstede. Spectaculaire datering skeletten' de namen van onderzoeker Ernst Dekkers en SCEZ-archeoloog Robert van Dierendonck.

Uit Zeeuwse bodem

Vrijliggend deel van een vurenhouten scheepsplank, met bovenop gat en spijkerrest. Rilland, slikken Zimmermanweg (foto Leo den Heijer).

Zuid-Beveland

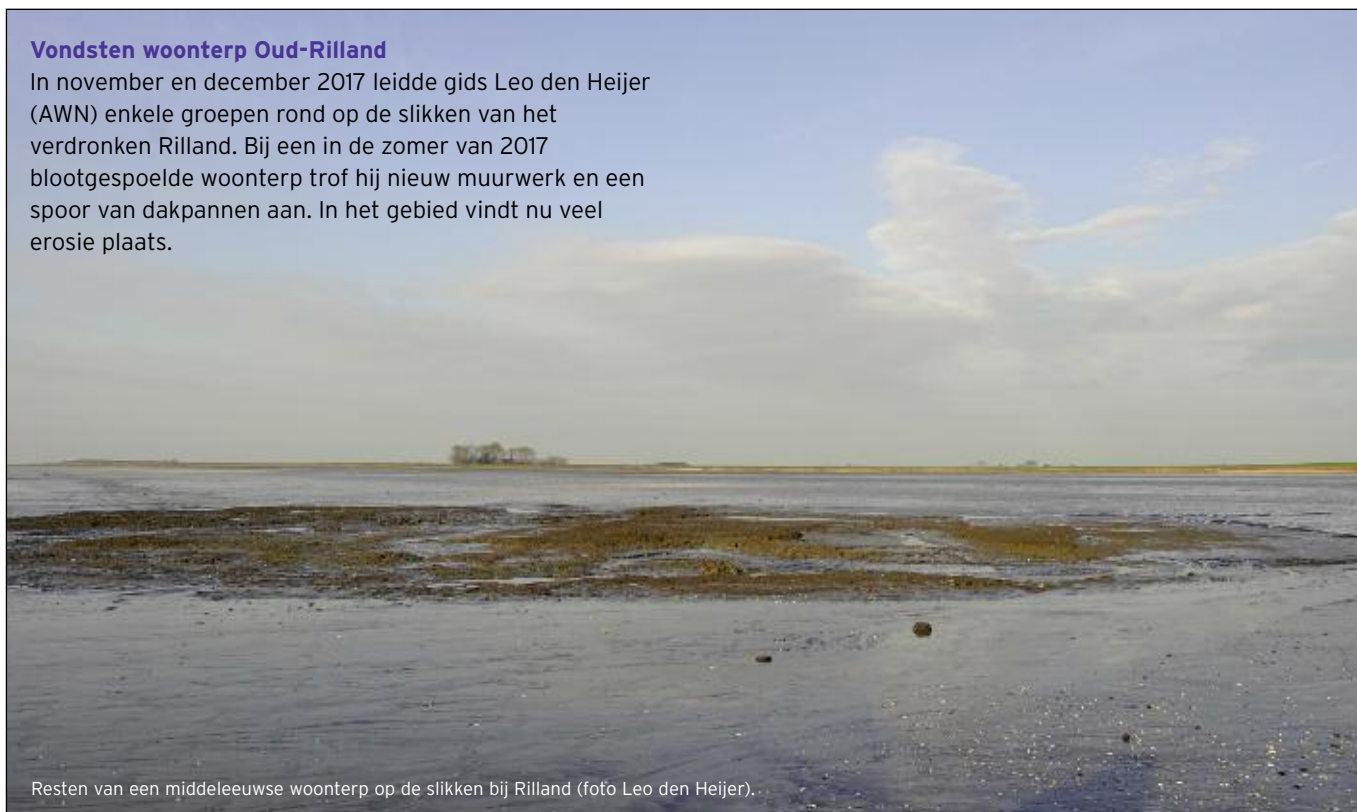
Scheepshout bij Rilland

Bioloog Rienk Geene meldde in november 2017 bij de SCEZ de vondst van een aantal scheepsresten. Deze werden waargenomen bij extreem laag water, tijdens het nemen van monsters in het buitendijkse slik tussen Rilland en Waarde. Naar de mening van Geene betrof het enkele delen van houten spanten en een druppelvormig houten zwaard (stabilisatiemiddel). Daarop ging de SCEZ op onderzoek uit met de hulp van de vinder en de amateurarcheologen Bas Chamuleau en Leo den Heijer. De harde zuidwestenwind op de dag van het onderzoek verhinderde helaas een lage

waterstand bij eb. In het slik bij de Zimmermanweg werd daardoor slechts een deel van een vurenhouten scheepsplank gedocumenteerd, de overige resten konden niet worden bereikt. Wel zijn nog duidelijke resten van moerneringsputten (veenwinning), met de afdrukken van schopsteken in de randen, in het onderzochte gebied geconstateerd. De vindplaats is des te meer van belang vanwege de plannen van de Provincie Zeeland om in de directe omgeving drie nieuwe strekdammen aan te leggen. Het reeds afgeronde bureauonderzoek voor deze locatie kan alsnog met de nieuwe gegevens worden aangevuld. Het onderzoek krijgt dus nog een vervolg.

Vondsten woonterp Oud-Rilland

In november en december 2017 leidde gids Leo den Heijer (AWN) enkele groepen rond op de slikken van het verdronken Rilland. Bij een in de zomer van 2017 blootgespoelde woonterp trof hij nieuw muurwerk en een spoor van dakpannen aan. In het gebied vindt nu veel erosie plaats.

Resten van een middeleeuwse woonterp op de slikken bij Rilland (foto Leo den Heijer).

Walcheren

Onderkaak grottenleeuw

In het najaar van 2017 vond een particulier op het strand tussen Westkapelle en Domburg een wel heel bijzonder botfragment. Het bleek een groot deel van de onderkaak van een grottenleeuw te zijn. De onderkaak was 16 centimeter lang en bevatte nog drie kiezen. De grote hoektand ontbrak.

De kaak is ongetwijfeld meegekomen met een zandsuppletie van enkele jaren geleden. Het opgespoten zand is afkomstig van de Middelbank, circa 20 kilometer uit de kust van Walcheren. Al eerder waren op de stranden meerdere kiezen van mammoeten en wolharige neushoorns gevonden, evenals een vuurstenen vuistbijl van een Neanderthaler.

De grottenleeuw, die groter was dan de grootste Afrikaanse leeuwen, leefde vermoedelijk op steppen in het pleistoceen, het tijdvak van de ijstijden. De steppen bestonden uit

Onderkaak van een grottenleeuw, strand Westkapelle-Domburg.

grasvlakten met hier en daar wat boompjes en struiken. De naam grottenleeuw verwijst naar plaatsen waar in het verleden resten van dit dier zijn aangetroffen, namelijk grotten in de Ardennen en de Alpen. De leeuw kwam dus wel in dergelijke grotten, maar waarschijnlijk niet zo vaak.

Metaalvondsten bij Middelburg

De heer A. de Jager uit Oost-Souburg meldde enkele middeleeuwse metalen voorwerpen, die hij met zijn metaaldetector op een akker in de omgeving van Middelburg had gevonden. Onder de vondsten bevond zich een fraaie schijffibula (ronde sluitspeld) van een onbekend type uit de periode negende-twaalfde eeuw.

Schijffibula, omgeving Middelburg.

Schouwen-Duiveland

Waarnemingen binnenstad Zierikzee

In het najaar van 2017 hebben leden van de Werkgroep Archeologie Schouwen-Duiveland waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden in de Mol in de binnenstad van Zierikzee.

In de middeleeuwen liep het water van de oude haven in het zuidoosten van de stad in de richting van de Karnemelksvaart, dat tot het oudste westelijke deel van Zierikzee behoort. In de zestiende eeuw was aan het einde van de haven een sluis aangelegd. Bij eb werd de sluis opengezet, zodat het water uit de achterliggende gracht met kracht via de haven naar zee kon stromen. Men probeerde het dichtslibben van de haven te voorkomen met een krabbelaar of mol. Dit was een zeilschip met een platte bodem, waaraan haken waren bevestigd die de grond onder het schip loswoelden. De straatnaam Mol herinnert er nog aan, net als de Molstraat in andere steden, zoals Middelburg.

In de straat zijn tijdens de rioleringswerkzaamheden de contouren van een zeer groot gewelf blootgelegd, dat zeer waarschijnlijk tot de sluis behoorde. Het gewelf bevindt zich deels onder de straat en deels onder de huizen, die daar in de achttiende tot en met de twintigste eeuw zijn gebouwd. Het loopt precies in de richting waar de haven eindigde. Tijdens de waarnemingen zijn uit de stortgrond diverse metalen voorwerpjes en aardewerkfragmenten verzameld. De oudste vondsten dateren uit de vijftiende eeuw. Een rapport van het onderzoek is bij de SCEZ aangeleverd.

Overzicht rioleringswerkzaamheden in de Mol te Zierikzee, met resten van een groot gewelf (foto M. van der Zande).

Vondsten voor het voetlicht

Middeleeuwse metaalvondsten uit Elkerzee

In de zomer van 2014 is op een tarweakker in Elkerzee, in de gemeente Schouwen-Duiveland, een goed geconserveerd laatmiddeleeuws lakzegelstempel gevonden. Het werd aangetroffen met behulp van een metaaldetector aan de rand van het veld, op een tiental meters afstand van de terp waar tot 1953 de zaalkerk van Elkerzee stond.

Het gevonden zegelstempel weegt 11,68 gram en is gegoten in een koperlegering. Het heeft een rond stempelvlak met een diameter van 18 millimeter en is 25 millimeter hoog. Het stempelvlak heeft een beeldmerk in het centrum, dat lijkt op een ton of een tonvormig voorwerp. Boven het beeldmerk is een vijfpuntige ster gegraveerd, rond het beeldmerk in spiegelbeeld de naam van de eigenaar; dit duidt op een persoonlijk zegel. Op de keerzijde is een hoge greepconstructie aanwezig, met ingegraveerde verticale lijnen die uitmonden in een klavervormig draagoog. Op het omschrift staat het initiaalskruis gevolgd door een S van *Sigillum* (zegel). Het omschrift luidt: + S' CLAISE HEINEN. In modern Nederlands staat dat voor: Zegel van Klaas Heinen.

Eigenaar?

Wanneer het beeldmerk op het zegel inderdaad een ton voorstelt kan het verwijzen naar het beroep van de eigenaar, zoals kuiper, brouwer of herbergier. Als de naam ook elders is opgetekend, is er een kans om het leven van Klaas Heinen verder te beschrijven. Met dit soort zegels is die kans echter erg klein. Waar moet bijvoorbeeld worden begonnen met de zoektocht? Zierikzee lag als grote middeleeuwse stad het dichtst in de buurt, maar of dat de bron van het zegel is? Akkers werden bijvoorbeeld al in de middeleeuwen bemest met aangevoerde compost uit de steden. Het is zeer waarschijnlijk dat het zegelstempel, met vele andere voorwerpen op deze manier op de Elkerzeese akker is beland. Maar de bron zal moeilijk te achterhalen zijn.

Gespbeugel

Een van de andere middeleeuwse voorwerpen die het veld prijs gaf, is de beugel van een gesp in Limoges-stijl. Dit type gesp dateert uit de late twaalfde en de dertiende eeuw. Bij een intact exemplaar is de gesp opgebouwd uit een brede beugel met een tussenstijl en een beslagplaat, die bevestigd is aan de recht afgewerkte zijkant. De gespbeugel is rijk gedecoreerd met email inlegwerk op de beugel. De beslagplaat is versierd met stilistische mens- of dierfiguren en ingelegd met rood en blauw email. Het geheel werd vervolgens verguld, wat resulteerde in een opvallende uitstraling. Doordat deze gespen uit meerdere onderdelen bestaan worden ze vaak gefragmenteerd gevonden. Complete exemplaren zijn dan ook zeer zeldzaam.

De Elkerzeese gespbeugel meet over de grootste lengte 51 millimeter en is gedecoreerd met ovale kuiltjes over de bovenzijde, die waren opgevuld met blauw en wit email. Aan beide uiteinden zat een platte ronde knop waarvan er nu nog één over is. Sporen op het oppervlak verraden dat de beugel ooit was verguld.

Tim Kauling

Aanzicht van het lakzegelstempel.

Het stempel in spiegelbeeld.

Beugel van de gesp in Limoges-stijl.

Cultuurhistorisch waardevolle boerderijen in beeld

Medewerkers en vrijwilligers van Stichting Landschapsbeheer Zeeland en de SCEZ hebben de afgelopen twee jaar bijna driehonderd cultuurhistorisch waardevolle boerderijen van provinciaal belang in kaart gebracht. Een nog vast te stellen selectie hiervan zal worden opgenomen in de toekomstige omgevingsvisie van de Provincie Zeeland, die opdrachtgever van de inventarisatie was. Hierbij een impressie van hetgeen de veldwerkers op 'het Zeeuwse boerenerf' tegenkwamen.

(foto's Ida Doorendeerd en Marinus van Dintel)

ERFGOEDallerlei

De SCEZ kan geen aanvullende informatie verstrekken over de verkoop van verschenen publicaties.

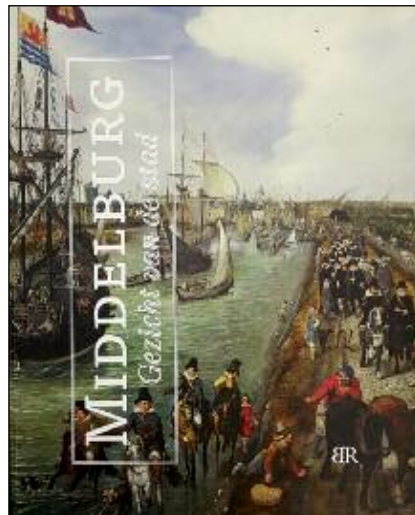
• Boeken en eenmalige uitgaven

Adriaan van den Berge, Toermalijn. *Weg van Zonnemaire en weer terug. Een Zeeuws verhaal?* (Zoetermeer: Lectorium Uitgeverij, 2017) 389 pag.; ill., foto's; ISBN 978-90-484-4212-6. Levensverhaal van de te Zonnemaire geboren auteur (1949) die onder andere elf jaar voor een multinational in Moskou verbleef. Samen met zijn gezin maakte hij een buitenlandse werkreis van in totaal meer dan dertig jaar over twee werelddelen en zeven landen. In deze publicatie gaat de auteur eerst uitvoerig in op zijn jeugd op Schouwen-Duiveland. Chronologisch komen daarbij aan bod: het eiland, het dorp, geboortjaar 1949, de boerderij waar hij opgroeide, het dorp Zonnemaire, de februariramp van 1953, herstel en opbouw, schoolcarrière en vervolgens de stap de wereld in via Rotterdam, Bangkok, Hamburg, Düsseldorf, Wenen, Zwitserland, Brussel, Antwerpen, Zwitserland, Rusland en zijn pensionering. Met literatuuroppgaven en register.

Kees Bos & Jan Willem Bosch m.m.v. Arno Nolte, Aad Smaal, Tom Ysebaert, *Landschapsatlas van de Oosterschelde. Spiegel van verleden, venster op de toekomst* (Koudekerke: Bos & Böttcher/Stichting Panorama, 2017). 464 pag.; ill., foto's, krt.; ISBN 978-90-77525-00-5. Monumentaal werk over de landschaps-historie van de Oosterschelde en omringend gebied. Het boek biedt in tekst en overvloedig beeldmateriaal (veel 'onbekende' kaarten!) een samenhangend beeld vanaf de prehistorie tot het heden in achttien hoofdstukken, omsloten door een proloog en een epiloog en voorzien van een bibliografie, notenapparaat, register en illustratieverantwoording. Vanaf de 'Oude Schelde' in het pleistoceen tot en met het 'Venster op de toekomst' (hoofdstuk 18) loodsen de auteurs de lezer langs allerlei aspecten van de Oosterschelde. Zoals de historische geografie, inbraken, bedijkingen, stormvloed, de Oosterschelde als verkeersader, de geschiedenis

van de handel en de krijgshistorie, de Ramp, het Deltaplan, de 'ecologische revolutie', zeehonden en bruinvissen, visserij en schelpdiercultuur, aquacultuur, overige agro-economie, wonen en recreëren. De atlas besteedt speciale aandacht aan vijf cruciale 'bouwers aan het landschap van de Oosterschelde' vanaf de zestiende eeuw: Andries Vierlingh, Andries Schraver, Robert de Mural, Johan van Veen en Henk Saeijs.

Jeanine Dekker, et al., Middelburg. *Gezicht van de stad* (Vlissingen: Den Boer|de Ruiter, 2017) 303 pag.; ill., foto's, grav., tek., plattegr., krt.; ISBN 978-90-94-9217031-6. Jubileumuitgave van en over 800 jaar stad Middelburg waarin vakinhoudelijke specialisten Bernard Meijlink, Peter Sijnke, Tobias van Gent, Ruud Paesie, Willem van den Broeke, Jeanine Dekker, Jan Zwemer en Katie Heyning de stadsgeschiedenis thematisch behandelen in acht hoofdstukken: Onder en boven de grond (over de vroegste bewoning en archeologische vondsten), Oorlog en vrede (over de tienvoudige verovering van Middelburg), Handel overzee, Stedelijke bedrijvigheid, Op het pluche (over de Middelburgse politici), Bij leven en welzijn (sociale geschiedenis), Geloof en wetenschap en Kunst tot eer van de stad. Hierna volgt een slotbeschouwing, waarin niet alleen conclusies uit de hoofdstukken worden getrokken, maar deze ook worden verbonden tot een chronologische samenvatting van de stadsgeschiedenis. Tussen de hoofdstukken zijn kaarten, plattegronden en foto's van de stad opgenomen uit verleden en heden. De publicatie bevat veel niet eerder gebruikt illustratiemateriaal in kleur. Met een bijlage over de bevolkingsaantallen van Middelburg, geraadpleegde bronnen en literatuur, informatie over de auteurs, een register van persoonsnamen en geografische namen en een lijst van intekenaren.

P.J. Feij, L.P. van der Vliet (red.), Van Cruq tot Lantsheer. *De burgemeesters van Arnemuiden in de negentiende eeuw* (Middelburg: De Drvkery|Schrijverspodium, 2017) 120 pag.; ill., foto's, tek., grav.; ISBN 978-94-92170-21-7. Dit boek werd uitgegeven door de Werkgroep Stadsgeschiedenis Middelburg (WSM) en markeert tevens de opheffing van de groep. In deze studie wordt via de

opeenvolgende burgemeesters de geschiedenis van Arnemuiden in de negentiende eeuw verteld. Een moeilijke periode voor het stadje om maatschappelijk en economisch het hoofd boven water te houden. Na een kort voorwoord en inleiding volgen twaalf korte hoofdstukken waarin de burgemeesters Christiaan Cruq, Cornelis Daniël Baars, Johan Hendrik Schorer, Antheunis Boogert, Cornelis Jacobus Baars, Johan Willem Meinard Schorer, Christiaan Johannes Cruq, Salomon van Eenennaam en Hendrik Frederik Lantsheer in de lange negentiende eeuw van 1800 tot 1918 worden besproken. Met lijst van bronnen en gebruikte literatuur.

A.S. Flikweert, Van Spaanse Zee en Keulse Putten. *Vierhonderd jaar boerderijen in Nieuwerkerk en Ouwkerk* (Middelburg: Uitgeverij het Zuiden, 2017) 424 pag.; ill., foto's, krt., plattegr., portretten; ISBN 978-94-9218360-6. Met de Watersnoodramp van 1953 kwamen in de plaatsen Nieuwer- en Ouwkerk niet alleen zeer veel inwoners om, ook de meeste historische boerderijen verdwenen in het water. De auteur beschrijft vier eeuwen geschiedenis van beide plaatsen en verdwenen en nog bestaande boerderijen. De titel verwijst naar de meest westelijk en de meest oostelijk gelegen boerderij die in het boek besproken worden.

Katie Heyning, Turbulente tijden, zorg en materiële cultuur in Zierikzee in de zestiende eeuw (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2017) 317 pag.; ill.; ISBN 978-90-8704-640-8. Dat de inwoners van Zierikzee en andere Zeeuwse steden zich in de zestiende eeuw meer op Vlaanderen richtten dan op Holland, blijkt uit de recente publicatie van Katie Heyning. Door de geografische ligging in de Scheldedelta konden de Zeeuwen meeprofiteren van de nieuwste ontwikkelingen in de zuidelijke gewesten, in die tijd het hart van de internationale handel (waaronder Antwerpen, Gent en Brugge) en het onderwijs (Leuven). Scholing, zakelijke belangen en familiebanden zorgden voor hechte netwerken tussen de Zeeuwen en hun zuiderburen. Hun materiële cultuur sloot dan ook nauw aan op die van de Vlamingen en Brabanders en verschillende culturele ontwikkelingen deden zich hierdoor eerder voor dan in Holland. Een en ander werd de auteur duidelijk na een grondige analyse van de vele bewaard gebleven boedelinventarissen, rekeningen en persoonlijke papieren in het archief van de Zierikzeese Weeskamer, een instelling die de zorg op zich nam van ouderloos geraakte kinderen uit de betere kringen. Daarbij laten de bewaarde bronnen zien

hoe politieke en maatschappelijke ontwikkelingen het dagelijks leven in - politiek en economisch - de tweede stad van Zeeland beïnvloedden.

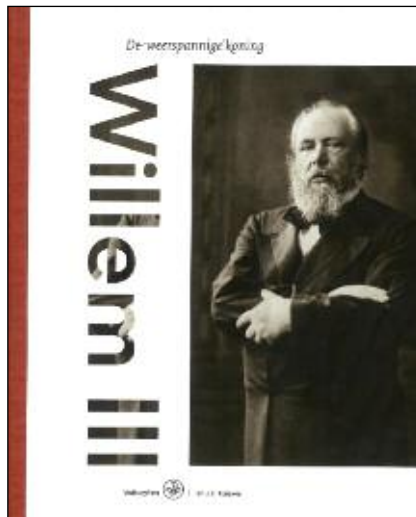
Caesar Hulstaert, *Van Zeeland na Suider-Afrika* (Matieland: Genealogische Instituut van Suid-Afrika, 2017) 136 pag.; ISBN 978-0-620-75403-3. Genealogische studie over Zeeuwen die vanaf de zeventiende eeuw naar Zuid-Afrika getrokken zijn. Alfabetisch gerangschikt van A tot Z en in het Zuid-Afrikaans geschreven. Met lijst van afkortingen en naslagwerken.

Simon Janse, *Het vliegtuigongeluk op 13 november 1942 bij Groot Middenhof te Oostkapelle: een beschrijving van de toedracht en de achtergronden van dit ongeluk, met daarbij de herinneringen van de ooggetuigen* (Oostkapelle: Simon Janse, 2017) 31 pag.; ill., foto's., krt. Verslag van de gebeurtenissen rond het neerhalen van twee Britse Mosquitos aan de hand van ooggetuigen. Het eerste vliegtuig stortte neer bij Souburg (waarbij beide inzittenden omkwamen) en het tweede stortte neer op het land rond boerderij Groot Middenhof in Oostkapelle. Ook hierbij kwamen de bemanningsleden om het leven. De twee vliegtuigen hadden daarvoor een aanval ingezet op de hulpkruiser Neumark die op de Vlissingse Scheldewerf lag.

Dingeman de Koning Azn., *Gemeentewapens, plaats- en schimpnamen in woord en beeld in Zeeuws-Vlaanderen* (Axel: Flandria Design, 2017) 92 pag.; ill., foto's, tek., krt.; ISBN 978-90-9030651-3. Rijk geïllustreerd boek met gemeentewapens, plaats- en 'schimpnamen met een knipoog' van de 38 gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen die in 1814 werden toegevoegd aan de provincie Zeeland. Bij elke gemeente zijn wapen, vlag en een oude kaart van de gemeentegrenzen opgenomen en soms ook foto's en andere illustraties. Van elke plaats wordt beknopt de geschiedenis weergegeven. Met een bijlage met lijsten van verdronken dorpen en vestingwerken, buurtschappen en gehuchten en afsluitend drie volksliederen.

A.M.J. de Kraker, *Landschap en bewoning van Zeeuws-Vlaanderen* [Landschap-ontwikkeling en bewoningsgeschiedenis van een grensregio, circa 12.000 v. Chr. tot circa 2.000] (Zaamslag: Cultuurhistorie en landschapontwikkeling De Kraker, 2017) 352 pag.; ill., foto's, krt.; ISBN 978-90-804637-0-7. Historisch-geograaf De Kraker beschrijft hoe gedurende 14.000 jaar het huidige Zeeuws-Vlaanderen zich ontwikkelde van natuur- tot polderlandschap. Aan bod komen de bewoningsgeschiedenis, invulling van de stedelijke ruimte en grootse wijzigingen in de laatste anderhalve eeuw. Met samenvatting en besluit, bibliografie en register van geografische en persoonsnamen en zaken.

Jan J.B. Kuipers, *Willem III. De weerspannige koning* (Zutphen: WalburgPers, 2017) 160 blz., ill., foto's; ISBN 9789462492547. Nieuwe, rijk geïllustreerde publieksbiografie van Nederlands meest onstuimige koning Willem III (1817-1890), wiens bijnaam 'koning Gorilla' veel bekender werd dan zijn andere, Willem de Goede. Met aandacht voor o.m. de transformatie naar een meer verstedelijkt en geïndustrialiseerd

Nederland, Willems echtgenotes (vooral Sophie van Wurtemberg), kinderen, internationale affaires en tumultueus liefdesleven, het materieel erfgoed, de ontwikkeling in Nederlands-Indië en overige koloniën. Ook Zeeuwse onderwerpen, zoals het koninklijk bezoek in 1862, worden niet overgeslagen.

Harald Lavooij, *Middelburg wat was en is* (Koudekerke: Lavooij Fotografie, 2017) 131 pag.; ill., foto's; ISBN 978-90-825156-1-9. In navolging van een eerder verschenen deel over Vlissingen is er nu ook een foto-boek van Middelburg met dubbelfoto's, waarbij op de linker pagina een foto van een straatbeeld van pakweg honderd jaar geleden wordt afgebeeld naast een opname vanaf identieke positie in het heden op de rechterpagina. Positionering is soms zeer nauwgezet, maar op andere foto's weer tientallen meters naast de originele opname. Bij enkele foto's zijn de locaties voorzien van summier tekst en uitleg.

Bernard Meijlink, Bram Silkens, Nina Linde Jaspers, *Zeeën van tijd. Grasduinen door de archeologie van 2500 jaar Domburg en het Oostkapelse strand* (Amsterdam: Terra Cotta Incognita, 2017) 64 pag.; ill., foto's, tek., plattegr.; ISBN 978-90-824844-1-0. Uitgave in opdracht van de gemeente Veere door de Walcherse Archeologische Dienst en Terra Cotta Incognita met medewerking van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. In de uitgave wordt gekeken naar de archeologische vindplaatsen in Domburg en Oostkapelle. Daarbij wordt in zeven hoofdstukken een chronologische reis gemaakt langs Terra Maris (over de vorming van het landschap op Walcheren), de ijzertijd, de Romeinse tijd, de Merovingische en Karolingische tijd, de Karolingische en Ottoonse tijd, de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Verder is er aandacht voor de eerste bewoning, Nehalennia-verering en -tempels, Domburg als handelsnederzetting in de Romeinse tijd, Villa Walichrum en de daarbij behorende graven, nederzetting en de plundering daarvan in 837, de ringwalburg Duinburg, middeleeuwse boerderijen, een mottekasteel en de stad Domburg na de middeleeuwen. Met literatuurlijst, lijst van afbeeldingen en colofon.

Ruud Paesie, *Sociëteit van Essequibo. Op- en ondergang van een coöperatieve scheepvaartonderneming, 1771-1788* (Vlissingen: Den Boer/de Ruiter, 2017) 164 pag.; ill., foto's., tab., graf., krt., grav., tek.;

ISBN 978-90-90-79875-99-3. De Sociëteit ter Navigatie op Essequibo en annexe Rivieren (SvE) werd in 1771 opgericht en al in 1788 opgeheven. De oprichting kwam voort uit de Zeeuwse strijd tot behoud van de vaart op Essequibo en Demerary. Deze ging uiteindelijk verloren aan Amsterdam. Paesie behandelt de geschiedenis van de kolonie Essequibo, de oprichting van de Sociëteit, de opbouw en de historie van de organisatie. Vier bijlagen betreffen het reglement van de SvE, de aandeelhouders in 1771, de vloot en de scheepsreizen met de gezagvoerders. Met register op persoons- en scheepsnamen.

Dieuwke Parlevliet & Arie Roon, *Schorre Cor. Het kanon van Zierikzee* (Zierikzee: ZB Boek, Stichting Zeeuws Blauw 2017) 40 pag., ill.; ISBN 978-90-824892-2-4. Jubileumuitgave van de Stichting Vrienden van het Stadhuismuseum. De tekst van Parlevliet en illustraties/kleurplaten van Roon (ook te downloaden van www.vriendenvanhetstadhuismuseum.nl) gaan over het kanon dat door een Engelse schatduiker was ontvreemd, maar vorig jaar weer terugkwam naar Zierikzee. Het kanon kreeg de naam Schorre Cor en vertelt in het boekje historische en fantastische verhalen over Zierikzee en omstreken.

Jaap Schoof (samenst.), *Het verhaal van de watersnoodramp in en rond de Schelphoek* (Ouwkerk: Watersnoodmuseum, 2017) 44 pag.; ill., foto's, tek., tab., plattegr., krt. De Schelphoek is de locatie waar het Watersnoodmuseum is gevestigd. Dit gebied overstromde op 1 februari 1953. Destijds woonden er 21 gezinnen die niet meer terug konden keren na het dijkherstel. Dit boekje vertelt het verhaal van de gebeurtenissen rond de Schelphoek in 1953, de reddingsacties bij café De Heerenkeet en de sluiting van het dijkgat.

Anna van Suchtelen, *Versailles aan de Schelde. Familiechroniek* (Amsterdam: Cossee, 2017) 319 pag.; ill., foto's; ISBN 978-90-5936-755-5. Verhaal over de baggeraarsfamilie Van Hattum die bij Ellewoutsdijk een paleis in Moorse stijl laat bouwen dat de naam Zorgvliet krijgt. Binnen bevinden zich een wintertuin, een theaterzaal met draaitoneel en drie kunstzalen vol schilderijen. Buiten is er een landschapstuin met hertenkamp, een kas-sengalerij en een eiland met een volière. Vanuit een uitkijktoren is de Westerschelde zichtbaar. Een journalist schrijft hierover in 1894: 'Een Versailles in miniatuur in een vergeten uithoek aan de Schelde.' Het verhaal wordt verteld aan de hand van de levens van drie echtgenotes van drie generaties baggeraars Van Hattum, die onder meer betrokken waren bij de aanleg van het Panamakanaal, de Afsluitdijk en de Zeelandbrug.

Jop Steenhof de Jong, Arend van der Wel (eindred.), *Collaboratie op Schouwen-Duiveland in de Tweede Wereldoorlog* (Goes: Het Paard van Troje, 2017) 208 pag.; ill., foto's, tek., krt., tab., plattegr.; ISBN 978-90-71937-56-9. De auteur tracht te achterhalen hoe en waarom collaborateurs zich in Duitse dienst stelden. In het boek komen onder meer de rollen van waterschapsingenieur Arnold Ilcken, hoofd van het arbeidsbureau Reinier de Waal en burgemeester Jan Boot voor het voetlicht. Ook is er aandacht voor de landarbeiders die op vliegveld Haamstede moesten

werken. In tien hoofdstukken wordt ingegaan op allerlei vormen van collaboratie zoals deze op Schouwen-Duiveland plaatsvonden in: de beweging (over de NSB), de leider (over ir. Jacobus Icken), bunkerbouwers, burgemeesters, het arbeidsbureau, 'moffenmeiden', 'foute' helpers, politie en landwacht, wapen-dragers en verraders, internering en brechting en een slothoofdstuk 'hoe 'fout' was Schouwen-Duiveland?' Met verantwoording, eindnoten, literatuurlijst, nawoord, personenregister en illustratieverantwoording.

Jan Zwemer en Jeanine Dekker, *De kleine geschiedenis van Zeeland voor dummies* (Amersfoort: BBNC uitgeverij, 2017) 143 pag.; ill., tek., krt.; ISBN 978-90-453-5404-0. Geschiedenis van de provincie in een notendop, in een bekend format van de kleine geschiedenis van ... voor dummies. De geschiedenis wordt verteld in tien hoofdstukjes, waarvan de laatste tien Zeeuwse iconen bevat. Dit zijn onder meer het dialect, de A58, de Zeeuwse schuur, streekdracht, de kustmarathon en het volkslied. De eerste negen hoofdstukken behandelen van oerveen tot de eerste ringdijken, polders en steden (1150-1350), een handelsgewest in wording (1350-1560), van opstand naar welvaart (1560-1670), nieuwe perspectieven (1670-1795), landbouwprovincie, onvrij en vrij (1795-1880), crisissen, oorlogen en een ramp (1880-1953), Deltaplanning en industrie (1954-2000) en Zeeland vandaag. Binnen de hoofdstukken wordt gebruik gemaakt van kadertekstjes die zijn aangegeven met drie pictogrammen: belangrijk, technische info en citaat. De auteurs blijven niet hangen in nostalgie of oubolligheid, maar geven voor de leek een up-to-date beeld van de geschiedenis van de provincie, zoals iedere Zeeuw die zou moeten kennen.

• Tijdschriften

Het *Bulletin Stichting Oude Zeeuwse Kerken* (november 2017) is opgedragen aan Gerard Lepoeter. De aanleiding was de Goessche Diepfondsprijs 2017, hem toegekend door het Prins Bernhard Cultuurfonds Zeeland voor zijn vele activiteiten. De lijst met zijn publicaties is in dit nummer opgenomen, waardoor we een imponerende indruk krijgen van zijn belang voor de historiografie van Zeeland.

Ook in dit nummer is weer een bijdrage van Lepoeter opgenomen: 'Op de scheidslijn tussen koor en schip'. Vroeger was het priesterkoor, waar de eredienst werd gehouden, door een koorhek afgescheiden van het schip. Na de reformatie werd het hek dikwijls vervangen door een schot. Het scheiden van koor en schip - de preekkerk - had ook praktische redenen: de afsluiting van het koor maakte de ruimte voor bezoekers wat minder koud, de spreker was beter te verstaan en de afgesloten ruimte kon nog voor andere doeleinden gebruikt worden en eiste minder onderhoud. Van der Maas schreef: 'De kerk op Den 'Oek', over de protestantse kerk in Hoek in Zeeuws-Vlaanderen. In 2015 is het kerkgebouw volledig afgebrand. De auteur geeft de geschiedenis van het kerkgebouw weer en een impressie van de in 2016 heropende kerk en de gerestaureerde toren.

Nehalennia, het tijdschrift van de Zeeuwse Dialect Vereniging (2017, 4), begint met een artikel van J. Simons over het album *amicorum* - een voorganger van het poëziealbum en daarna het vriendenboekje - van Anna van Ceters. Het boekje dateert uit ongeveer 1617 en was een soort gastenboekje waarin vrienden en vriendinnen prenten inplakten en gedichten of bespiegelingen schreven. J.H. Midavaine beschrijft hoe het vissersgehucht Veere zich ontwikkelde tot een belangrijke haven en handelsplaats in de vijftiende eeuw. Over de watersnood van 1953 vertelt S. van Loo, met name over de gevolgen voor Kruiningen, waar in en rond het dorp 62 slachtoffers vielen. Een grappig verhaal is van de hand van J. Bethlehem over een feestmaaltijd in 1834, waarbij een gedicht werd gedeclareerd met als slotzin: 'waar Zeeuwen maaltijd houden, klinkt 't Kielen, Wielen, Rand om 't Land! De zegswijze wordt geciteerd in de media, tot in de bekende woordenboeken toe, knap bedacht door een hoogbejaarde die een slokje te veel zal gedronken hebben. Over het Zeeuws als wereldtaal, door J. van Keymeulen als lezing gehouden op de Dialectdag in Kapelle, is in dit nummer een samenvatting gegeven. In *Nehalennia* staan verder stukjes in streektaal, een gesprek met Zeeuwse Sien die overall optreedt in het dialect van Walcheren, iets over de oorsprong van de Zeeuwse naam De Nooijer en de verzameling elpees van J. Both.

Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 26/4 (2017) 117-160. In dit nummer besteedt H.M.C. de Jonge aandacht aan 'Het hemelse rijk van John Abraham Otte', een Vlissinger die emigreerde naar de VS en na een studie in Ann Arbor als medisch-zendingeling naar China vertrok. Daar bouwde hij omstreeks 1887 een ziekenhuis in Xiamen. Ter nagedachtenis kreeg hij er een standbeeld en een buste. Jan Zwemer dook in de geschiedenis van de rubriek 'gemengde berichten' in de *Zierikzeesche Nieuwsbode* in het derde kwart van de negentiende eeuw. Hierin werden uit nationaal en later lokaal nieuws grappige of eigenaardige berichten geplaatst. Het tweede deel van dit artikel volgt in 2018. In 't is vol van schatten hier' wordt aandacht besteed aan de Schotse munten in Zeeland en een 'zeer fraai cranium', een schedel uit 1794 uit de collectie van het Zeeuws Genootschap. Verder zijn er de kleine

rubrieken aanwinsten, boekbesprekingen en een muziekbespreking.

• Heem- en oudheidkundige bladen

In *Wij van Zeeland*, kwartaalblad van de Nederlandse Genealogische Vereniging Afdeling Zeeland (2017, 4), vertelt E. Beket over zijn eerste bezoek aan het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, op zoek naar zijn familiegeschiedenis. G.J. Kouwen onderzoekt de omvang van de joodse gemeenschap van Middelburg aan het begin van de negentiende eeuw en J. Midavaine schrijft het laatste deel over La Maison de Haute Montagne. De sinecure van het verplichte psalmverseren voor de maandagmorgen op school behandelt A. Prins. Het onderwijzend personeel hield zich een halve eeuw geleden nog niet bezig met uitleg over de wonderlijke en moeilijke taal.

Schouwen-Duiveland

Het jaarboek 2017 *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* van de Vereniging Stad en Lande Schouwen-Duiveland is een kloek exemplaar. A.P. van Vliet behandelt opkomst en verval van de visserij van Brouwershaven. Maximiliaan van Bourgondië verleende in 1544 aan Brouwershaven 63 voorschriften om de visserij in goede banen te leiden. Hierdoor kon de haringvisserij enkele woelige decennia van de zestiende eeuw overleven. Nadat de Spaanse koning Philips II de stad in handen kreeg en de Tachtigjarige Oorlog in 1568 uitbrak, kreeg de economie het zwaar te verduren en ging het ook mis met de haringvisserij. M. van den Broeke zoekt het antwoord op de vraag waarom zoveel hofsteden en buitenplaatsen op Duiveland tussen 1600 en 1750 eerst opkamen en later toch weer verdwijnen. A. le Coq schrijft: 'Mislukt en toch gelukt', over leven en werk van dr. J. Helder, predikant in Zierikzee. H. Uil bespreekt 'De zaak Vollgraff', over de moeilijkheden rond dr. J.A. Vollgraff, leraar aan de Hogere Burgerschool te Zierikzee van 1905-1906. Het 'ordeprobleem' deed hem de das om en na veel geharrewar werd de leraar al na een jaar ontslagen. Eind april 1917 werden in het neutrale Nederland acht bommen boven Zierikzee afgeworpen. Corstiaan Prince MA maakt een reconstructie van deze rampzalige vergissing, die toch ook wel te wijten was aan een ongelukkige samenloop van omstandigheden. A.J. Rotte schenkt de lezers een terugblik op het proces van het broodbakken, vanaf de tijd van het bakken in de gemetselde oven die verhit werd door mutsaards, takkenbossen. Vóór 1930 werd op de boerderijen nog zelf gebakken, in bepaalde buurtschappen werd ook wel een gemeenschappelijke bakkeet gebruikt, de zogenaamde mek-oven. Een mek was een soort ovenkoek, een rond brood. Het laatste artikel in de *Kroniek* heet 'Oorlogsslachtoffers van Schouwen-Duiveland' en is geschreven door J. Steenhof de Jong en W. de Vrieze. Zij maakten een inventarisatie voor Schouwen-Duiveland, waaruit bleek dat er veel meer slachtoffers waren dan gedacht werd. Aan het eind van het artikel is een volledige lijst met alle namen en gegevens afgedrukt, voor zover bekend.

In *De Wete*, blad van de Heemkundige Kring Walcheren (2017, 4), schrijft R.J. Koppejan over zijn onderzoek naar de Middelburgse zilversmid en sterrenkundige Cornelis Tevel. Cornelis Tevel werd geboren in 1763 en begon zijn carrière als zilversmid. Er is echter meer over zijn werk als sterrenkundige te vertellen. Met behulp van zijn telescoop heeft hij reeksen tekeningen van de zon gemaakt. Verder nam hij een overgang van Mercurius voor de zon waar, enkele gedeeltelijke zonsverduisteringen en verschillende kometen, onder andere de Grote Komeet van 1819. A. Maljaars onderzoekt het ontstaan van de polders tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder. Over het palingroken in Middelburg brengt D. Ingelse ons op de hoogte en L. Faase vertelt over het Zeeuwse trekpaard Zora, een bekende fokmerrie. Als eerbetoon aan het Zeeuwse trekpaard is in 2017 een bronzen beeld van Zora geplaatst in Oostkapelle, de plek waar het paard ooit heeft rondgelopen. J. Simons zoekt weer naar de naam Walcheren buiten Zeeland, in dit nummer houdt hij het bij Nederland.

Het *Polderhuisblad*, *Wasschappels Magazine* (oktober 2017) gaat voor een groot deel over de herdenking van de bevrijding na de Tweede Wereldoorlog, die jaarlijks georganiseerd wordt door Ruud Sonius en Ivo van Beekhuizen. De belangeloze medewerking van muziekvereniging OKK wordt altijd zeer gewaardeerd. In Westkapelle verlopen de herdenkingen vlekkeloos, militairen, veteranen en burgers voelen zich zeer betrokken. In dit herdenkingsnummer worden twee Westkappelse oorlogsslachtoffers en twee willekeurige Britse oorlogsveteranen aan de vergetelheid onttrokken.

In *Arneklinken*, het bulletin van de Historische Vereniging Arnhemuiden (2017, 4), is de toespraak afgedrukt die L. van der Vliet heeft gehouden ter gelegenheid van de presentatie van het boek van P. Feij: *Van Cruq tot Lantsheer, de burgemeesters van Arnhemuiden in de negentiende eeuw*. Ook zet P. Feij in dit nummer zijn reeks over Arnhemuiden onder Willem I voort. L. Schouls komt met een goed verhaal over de Arnhemuidse klokken die sinds 1970 in Oosterhout verblijven. J. Adriaanse biedt hier zijn laatste artikel aan over het Arnhemuidse zout, dat heel wat rumoer en drukte veroorzaakte in het stadje. Daarna een interview van K. van de Ketterij jr. met zijn grootvader over de beschieting van Arnhemuiden in 1944. P. Baaijens schrijft nog eens over mensen uit Arnhemuiden die zich waarschijnlijk bezig hielden met ketterse praktijken. Wat 'puffabrieken' waren horen we van T. Franken; 't was vast geen genoegen naast zo'n fabriek te wonen. G. van der Wal vraagt zich af waar de relikwieën van Sint Jozef gebleven zijn die de heren van Arnhemuiden 'leenden' op hun kruistochten, en Ch. Feij zou best willen weten wie de visleursters waren op de *carte de visite*-foto's uit de negentiende eeuw.

Den Spiegel, tijdschrift van de Vereniging Vrienden van het muZEEum en het gemeentearchief Vlissingen (2018, 1), opent met 'Verre van Vlissingen', waarin we voor de derde maal kennismaken met de naam Vlissingen in het buitenland. Dit keer gaat de reis naar Engeland, de Verenigde Staten en Namibië (auteur J. Simons). D.H.A. Kolff schrijft over de herkomst van de drie gebroeders Naerebout, die niet uit Vlissingen, maar uit Veere afkomstig waren.

De Koninklijke Maatschappij De Schelde liep een opdracht voor de bouw van een slagkruiser in 1940 mis, ondanks de inzet van Schelddirecteur ir. Wesseling (auteur R. van Manen). Het volgende artikel gaat ook over een schip, het VOC-schip Bantam, dat in 1697 op de Elleboogzandbanken voor Vlissingen verging (A. Scheijde)

De Bevelanden

De Spuije, tijdschrift van de Heemkundige Kring De Bevelanden en de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum De Bevelanden (winter 2017), begint met een artikel van J. de Ruiters over de vishuizen, die nu praktisch alle verdwenen zijn. J. de Jonge schrijft over de zomer van 1913, toen activiteiten in het hele land werden georganiseerd ter gelegenheid van de viering van honderd jaar Nederlandse onafhankelijkheid. In Goes kwam slechts een kinderfeestje van de grond! H. van Rees praat met Emile Boonman over zijn tijd als onderwijzer in Kwadendamme. Sommige zaken bleven hetzelfde, maar veel veranderde, zoals de houding van ouders: vroeger stonden ouders naast, nu vaak tegenover de leerkracht. F. van der Jeught beschrijft hoe in de zestiende eeuw Bevelandse scheepseigenaren in Mechelen hun schepen kwamen verkopen. N. van Dinther brengt de verdrinken dorpen Emelisse en Hamerstede weer tot leven aan de hand van gepubliceerde geschiedenis en archeologische vondsten.

Zeeuws-Vlaanderen

Het *Bulletin* van de Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten' (2017, 4) begint met huishoudelijke mededelingen en verslagen van de commissies en werkgroepen. M. Buise vertelt wat overbleef van de spoorlijn 54, de lijn van Mechelen naar Terneuzen. Het was een veel gebruikte lijn, tot in de Eerste Wereldoorlog het spoorwegverkeer zoveel moeilijkheden ondervond, dat regelmatig verkeer niet meer mogelijk was. Na de Tweede Wereldoorlog betekende de grote schade de doodsteek voor de lijn. M. Dierick laat zien dat de periode van bierbrouwen in de streek liep van ongeveer 1700 tot 1950 en hij legt uit waarom het bier in de ene streek veel beter was dan in andere.

In *Tijd/Schrift*, het bulletin van de Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen (2017, 3), laat J. van den Aemele weten 'Hoe God verdween uit Hoofdplaat'. Zoals Geert Mak haar vooring in *Hoe God verdween uit Jorwerd* probeert de auteur op dezelfde manier de ontwikkeling en samenleving - nu in een Zeeuws-Vlaams dorp - te volgen. G. Stroo schrijft over 'Het middeleeuwse stratenplan van Oostburg'. Aan de hand van een kaart van Jacob van Deventer van omstreeks 1560 gaat de auteur in op alles wat nu nog herkenbaar is. Ter gelegenheid van de zeventigste geboortedag van schrijfster Ira Bart geeft M.A.C. de Grootte een overzicht van Sas van Gent in vroeger tijden en de jeugd van Ira Bart. R. Bauwens toont een foto uit vervlogen dagen en R. Willemsen schrijft over de zoutproductie in Biervliet in de vijftiende eeuw.

Kroniek 2017, het jaarboek van de Stichting Heemkundige Kring Sas van Gent, begint met een artikel 'Engelandvaarder uit Sas van Gent hield Zeeuws-Vlamingen uit de Arbeitseinsatz. Verzetsheld gaf mannen maatzweer'. Het is het verhaal over Jacobus C. Stouthamer, in het begin van de oorlog directeur van het Regionaal Arbeidsbureau in Sas van Gent. Samen met de huisarts maakt hij opgeroepen mannen

voor de Arbeitseinsatz 'ziek', zodat zij de dans kunnen ontspringen. J. van Hecke schrijft over het ontstaan en de ondergang van de Sasse voetbalclub THOR: Tot Heil Onzer Ribbenkast die na korte tijd de naam Oranje kreeg. De vereniging werd opgericht in 1910, in 1941 is zij ontbonden. Van Hecke heeft ook nu weer een aantal opvallende krantenberichten verzameld, dit keer uit 1917. Maikel Harte mocht 22 maart 2017 in de Kirke te Terneuzen de namen onthullen van de toekomstige viaducten in de Nieuwe Tractaatweg-N62. Het gepresenteerde adviesrapport, de speech en de column in de PZC van 25 maart van Harte zijn in dit nummer afgedrukt. M.A.C. de Grootte biedt twee artikelen aan: over alle veranderingen in het Zeeuws-Vlaanderen van Ira Bart en een biografie over de schrijfster ter gelegenheid van haar zeventigste geboortedag. D.J. Haak schrijft over de glasramen van de protestantse kerk van Hoek. De auteur geeft veel historische bijzonderheden over Hoek, over enkele inwoners en over de oorlogsjaren. Daarna worden de beide kerken besproken. In de *Nieuwsbrief* van de Heemkundige Vereniging Terneuzen (2017, 4) als eerste het artikel 'Oorlog op papier, actie en reactie', door P.W. Stuij. De auteur begint met een inleiding over de revolutie in Frankrijk in 1789 en de toestand in de Noordelijke Nederlanden. De aanval van Frankrijk op de Republiek werd voorbereid met allerlei geschriften. De auteur bespreekt uitgebreid hoe de 'papieroorlog' werd gevoerd, en welke reacties dit oproep in het land en in de verschillende gemeenten, bijvoorbeeld in Neusen (Terneuzen). Met J. de Vries maken we een wandeling door het Terneuzen van omstreeks 1900. Enkele oude inwoners van Terneuzen - het echtpaar Wieland en de heer H. Kaijser - vertellen de auteur hun herinneringen aan de oude tijd, en door die gegevens te gebruiken wordt de wandeling zeer de moeite waard. Het laatste artikel is van de hand van R.J.H. Lensen MA: 'Herwaarderung Torenbergsite Zaamslag uitgevoerd'. De Torenbergsite bestaat alleen nog uit de kasteelberg met de drooggevalven omringende gracht. Na inspanningen van de Stichting Zaamslag 850 jaar is er een goed toegangspad aangelegd en enkele nieuwe informatiepaden. Bovendien heeft dat pad een naam gekregen: het Gerrit de Zeeuwpad, als eerbetoon aan amateurarcheoloog De Zeeuw voor zijn jarenlange toewijding.

Meldpunt voor Bodemvondsten

Stel, u doet een archeologische vondst in uw tuin, op het strand, in een bouwput of op een aardappelveld. De Erfgoedwet schrijft voor dat u dit moet melden. In Zeeland doet u dat bij de SCEZ. De SCEZ registreert uw ontdekking en slaat de informatie op in het Zeeuws Archeologisch Archief. De vondst blijft uw eigendom, tenzij u deze wilt afstaan. Meer informatie op:

www.scez.nl/vondstmelden

Zeeuws Erfgoed - blad voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland en verschijnt vier keer per jaar. De uitgave informeert over het materieel en immaterieel erfgoed in Zeeland. De activiteiten van de SCEZ worden mede mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Redactie Saskia Buitenkamp, Marinus van Dintel, Jan Kuipers, Veronique De Tier en Janneke de Wit

Eindredactie Saskia Buitenkamp, Jeanine Dekker, Marinus van Dintel, Jan Kuipers en Veronique De Tier

Foto's SCEZ, tenzij anders vermeld

Auteursrecht

Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij de SCEZ; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van de SCEZ en de rechthebbende(n). De SCEZ streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. De SCEZ kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

De SCEZ staat voor behoud en beleving van erfgoed in een veranderende samenleving. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland houden wij het erfgoed levend en in beweging.

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Postbus 49 4330 AA Middelburg
Bezoekadres Het Schuitvlot, Looierssingel 2
T +31 (0)118-670870 | E info@scez.nl
Twitter SCEZ @erfgoedzeeland | www.scez.nl

Contact redactie en administratie

Reacties en adreswijzigingen bij voorkeur digitaal via zeeuws erfgoed@scez.nl of via postbus 49, 4330 AA Middelburg o.v.v. *Zeeuws Erfgoed*.

Opmaak decreet, Ramon de Nennie, Middelburg

Druk Meulenberg, Middelburg

Aan dit nummer droegen bij

John Akkermans, Saskia Buitenkamp, Jeanine Dekker, Robert van Dierendonck, Marinus van Dintel, Johan Francke, Toon Franken, Hans Jongepier, Tim Kauling, Jan Kuipers, Wim Scholten, Veronique De Tier, Truus Trimpe Burger-Mekking en Janneke de Wit

ISSN 2352-4766

Losse verkoopprijs € 5,00 (alleen aan balie SCEZ)

Donateurs van de SCEZ ondersteunen het erfgoed in Zeeland. Dat kan al voor 15 euro per jaar.

Meer weten? Kijk op www.scez.nl/donateur

KLEIN ZEEUWS

Miniatuurstoffenwinkel Stadhuismuseum Zierikzee

In het Stadhuismuseum van Zierikzee bevindt zich een eenvoudige, van eikenhout gemaakte miniatuurwinkel, of eigenlijk een markt- of kermiskraam, zoals die eruitzag in de achttiende eeuw. Het winkeltje heeft een afmeting van 44,5 x 33 x 26 centimeter (h x b x d) en dateert waarschijnlijk van omstreeks 1800.

De miniatuurkraam is onder meer gevuld met lapjes sits, een gebloemde katoenen stof uit India. In de zeventiende en achttiende eeuw viel deze stof hier bijzonder in de smaak, omdat ze licht in gewicht was, kleurig en goed wasbaar, zonder dat de kleuren verschoten. Dit in tegenstelling tot de tot dan toe bekende stoffen van wol en linnen. Van sits werd van alles gemaakt, van kleding tot en met wandbespanningen.

Al aan het eind van de zeventiende eeuw probeerde men in Europa de Indiase sitsen na te maken. Dit bleek succesvol: in de negentiende eeuw was sits helemaal verdrongen door de Europese bedrukte katoenen stoffen. Ook deze Europese katoentjes liggen in de stoffenkraam uit Zierikzee, net als enkele geruite stoffen.

Deze geruite katoenen stoffen, ook wel bontjes genaamd, komen eveneens oorspronkelijk uit India. De sitsen en de bontjes werden geïmporteerd door de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de VOC. Het ruitpatroon,

afgeleid van de Schotse ruit, raakte in de mode omstreeks 1850 nadat koningin Victoria haar kinderen verschillende malen had laten portretteren in Schots kostuum. Tot de belangrijkste taken van een huisvrouw behoorden tot in de jaren zestig/zeventig van de twintigste eeuw het onderhoud van de kleding, het linnengoed en het huishoudtextiel van haar gezin. Vrouwen waren daar meestal dagelijks in de avonduren mee bezig. Aan het naaien van hun uitzet werd door meisjes vaak al begonnen ver voor ze aan trouwen toe waren. Door het spelen met een stoffenwinkeltje kon een meisje de nodige warenkennis opdoen. Het was belangrijk om de goede van de slechte kwaliteit stoffen te leren onderscheiden, omdat textiel niet een paar jaar, maar een paar generaties mee moest kunnen. Textiel, waaronder ook gedragen kleding, behoorde tot ver in de negentiende eeuw tot de kostbaarheden die in een testament werden opgenomen. Het was gangbaar om trots te zijn op de kleding of het linnengoed van grootouders.

Om de kwaliteit van een stof te kunnen beoordelen moet je deze kunnen voelen. Tijdens het spelen gaat een lapje stof vaak door je handen. Mogelijk hebben miniatuurstoffenwinkels, zoals het exemplaar in het Stadhuismuseum Zierikzee, ook gediend als een driedimensionaal stalenboek.

Bron: *Dolls House Nederland*, Nummer 12, aug/sept 2005, 73-76.

MONUMENTaal

Speelgoedwinkeltje met stoffen,
Stadhuismuseum Zierikzee (foto museum).